

चांदोबा

फेब्रुवारी १९६८

176

व अधिकारवाह' असल्याचे सांगितले. त्यांनी कंपनीचे सैन्य मागे घ्यावे नाही असा इशारा दिला.

काही महिन्यांनंतर कलकत्त्याहून कर्नल अपटन पुण्याला आला आणि त्याने तेथल्या सरकारशी संधीची बोलणी सुरू केली. १ मार्च १७७६ या रोजी पुरंदरची संधी झाली. या संधी अन्वये सुतेची संधी रद्द करण्यात आली. परंतु सरलेट व वसई इंग्रजांकडेच राहाले. मुकसान बरपाई म्हणून पुण्याच्या सरकारला इंग्रजांना १२ लाख रुपये द्यावे लागले. इंग्रजांना रावोबाचा पक्ष सोडावा लागला, आणि त्याला कोपरगांव पेथे राहाण्यास सांगण्यात आले. पुण्याच्या सरकारने त्यांना मासिक २५ हजार रुपये पेंशन म्हणून द्यावे असे सांगण्यात आले.

परंतु या संधीची अंमल बजावणी झाली नाही. कारण मुंबईच्या कंपनी सरकारला या अटी मान्य नव्हत्या. त्यांनी या संधीस साक्ष नकार दिला. अपटनच्या कारवायांकडे दुर्लक्ष केले आणि रावोबाला आश्रय दिला. पुण्याच्या सरकारने पण संधीची अंमल बजावणी केली नाही. १७७७ मध्ये नाना फडणिस यांनी एका फॅक नागसिकाला पश्चिम किनाऱ्यावरचे एक ठाणे देऊ केले. त्याचा परिणाम असा झाला की मुंबईच्या कौन्सिलला फ्रेंचांच्या डाव भेचाविषयी शंका वाढू लागली. इंग्रजांनी पुन्हा युद्ध सुरू करण्यासाठी ६०० इंग्रज व ३३०० एतद्देशीय सिपाई पाठविले. ७ जानेवारी १७७९ या रोजी तळेगांव नजीकच्या डोंगराळ प्रदेशात मराठा सैन्याने या सैन्याला शोपवून त्याचा पराभव केला.

जगन्नाथराजाच्या कलेश

एका गांवी एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे.

अचानक मरण आल्यामुळे त्याच्या मुलीला व बायकोला कोणा नडीलघान्या पुरव्याचा आधार उरला नाही. परंतु गांवचा पाटील त्यांच्या मदतीला किंवा चवकशी करावयाला येत जात असे. त्याचा आधार मिळाल्याने मायकेकींना कसली उणीव भासत नव्हती. मुलीचे नांव बासंती होते. बासंती लग्नाला झाली होती. ती विसावला पण सुंदर होती. तिच्या सौंदर्यावर मुग्न होऊन मोठ मोठ्या लोकांकडून निरोप येऊ लागले होते.

सर्व गोष्टी पाटलांच्या सल्ल्याने ठरत ठरतल्यावर त्याच्या विरुद्ध बोलण्याची असल्या कारणाने आईने मुलीच्या लग्ना-विषयी पण पाटलांचा सहा बघ्याचे. ठरवून त्याचे मत विचारले.

“बासंतीच्या लग्नाची तुम्ही एवढी काळजी करायला करता बहिनी? तिच्याशी मीच लग्न करून घेईन म्हणतो. म्हणून तर मी इतके दिवस सर्व जबाबदारी घेऊन काम करीत होतो.” पाटील म्हणाले.

हे ऐकून आईच्या हृदयाला धक्का बसला तिला काळजी वाढू लागली. पाटलाची तीन कपडे तो फांत होऊन गेली होती व तिन्ही साधका जिवंत होत्या. इतक्या बूढ भाणसाची मुलीचे लग्न करून तिला सत्यच्या मुखात ढकलण्याची गोष्ट कोणत्या आईला आवडेल?

पाटलाने एका मुलीशी लग्न करण्याचे

छाती कोण करणार? त्या गांवात तरी कोणी नव्हताच. तशी त्यांची बाजू घेऊन बोलणारा दुसरा होता तरी कोण? मग मदत कोण

करणार? म्हणून मध्यरात्रीच्या सुमारास वासंती मुलीला घेऊन कोणाला कळविल्या शिवाय गावाबाहेर निघाली.

घाटेत, रानांत त्यांना एक देऊळ दिसले. त्या देवळात काही वेळ विश्रांती घ्यावी असे माथलेकींनी ठरविले. देवळाला लागून एक फुलाची वाग होती. त्या वागेत पुष्कळ सुवासिक फुले होती. फुले सोडण्यासाठी वासंती वागेत गेली तेव्हा एक सांगाचे पिच्छ झुडपातून बाहेर आले, सगोच मागे पुढे व पाहतां आईने एक दगाड मारून त्या सांगाला ठार केले.

वासंतीने काही फुले डोक्यात बाळीत आईला निचारले—“उगाच त्या सांगाला कां मारलेस आई?”

वासंती आपले गाढाचे धाई धाईने घेऊन देवळात गेली. तिची आई पण आपले गाढाचे घेऊन तिच्या पाठोपाठ देवळात गेली. परंतु आंत वासंती नव्हती. तिचे फक्त गाढाचेच होते. देवळात पांच फणांच्या नागाची मूर्त होती. वासंती त्या मूर्तीमागे लपून बसली असेल कदाचित असे वाटून तिने त्या मूर्तीमागे पाहिले. पण वासंती तिथे पण नव्हती.

“नाळ, वासंती!” आईने अशी दोन तीनदां हाक मारली. पण काही उत्तर आले नाही.

पण नागाच्या मूर्तिवून एक आवाज आला—“तू माझ्या मुलीला मारलेस म्हणून मी तुझ्या मुलीला अदृश्य केले आहे.”

आईला फार पश्चात्ताप वाटू लागला. ज्या मुलीसाठी ती वर सोडून आली होती ती मुलीचीच अदृश्य झाली. तिला काम करावे हेच झुजेना.

तिने नागराजा समोर दोकें टेकून नमस्कार केला व नाक रगडून क्षमा

मागितली—“देवा! नवळत माझ्याकडून हा अपराध घडला. त्याबद्दल मला दंड दे. माझ्या मुलीला देऊ नकोस.”

“मुली मुलगी जिवंत आहे, पण अदृश्य आहे. माझ्या देवळाजवळून जाणाऱ्या शेणा-च्याला तुझी बुद्धी तीनदा बोळावील. जो कोणी हाक ऐकून व त्यावर विश्वास करून देवळांत येईल त्याच्याशी तिचे कम होईल.” नागराज म्हणाला.

त्यानंतर ती दिवसभर सकाळ संध्याकाळ नागराजाचे ध्यान करू लागली. दिवसभर ती देवळाबाहेर एका झाडाखाली बसून राही. जवळपासच्या झाडांची फळे तोडून वापरून ती खाऊन त्यावर कसाबसा आपला बीब राखून राहाली.

एकदा एक लाकूडफोळ्या त्या बाजूला आला. देवळांतून “एकदा आंत याऊ का?” त्याला वासंतीचा आवाज ऐकू आला. तो देवळात गेला. पुन्हा बाहेर येऊन म्हणाला—“कोणी दिसत नाही आत. काय पण बिचित्र आहे.” असे त्याच्या मनात आले व ते तोडाबाहेर पण पडले.

“कोणी कां नाही म्हणता? आंत एक मोहिनी पिशाचीण आहे.” आई म्हणाली. बरोबर तो आंत गेला. त्याला कोणी

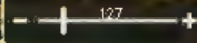
पुन्हा वासंती म्हणाली—“आंत याऊ का जरा?” ते ऐकून लाकूडफोळ्या धावतून पळून गेला.

नेहमी असाच कोणीना कोणी तरी येई. कधी लाकूड फोळ्या, कधी चोर लपायला आलेले, कधी जसाच कोणी. देवळाजवळ आल्याबरोबर प्रत्येकाला तो आवाज ऐकू येई व आई त्याला धावतून सोडून पाठवून देई.

काही दिवसांनी एक राजकुमार त्या बाजूला आला. त्याला सुद्धा वासंतीने बोळाविले. त्याला तो आवाज ऐकू आल्या-मोहिनी पिशाचीण आहे.” आई म्हणाली. बरोबर तो आंत गेला. त्याला कोणी

Fullscreen

127

18 / 76

दिसले नाही तेव्हा त्याने वेवळाच्या चारी बाजूला हिंडून पाहिले. आत कोणी नव्हते. पुन्हा त्याला आवाज ऐकू आला. त्याने पुन्हा आत जाऊन पाहिले. आत कोणी नव्हते. त्याने झाडाखाली बसलेल्या बासंतीच्या आईला निचारले - "कोण बोलावते आहे ही?"

"यला नाही आई ऐकू आले." आई म्हणाली.

इतक्यात बासंतीने तिसऱ्या वेळी हाक मारली. राजकुमार पुन्हा आत गेला. स्वाच्या पाठोपाठ आईबाप आत गेली. या खेपेस बासंती आत विसली. ती वैशुद्ध स्थितीत नागदेवाच्या पावली पडली होती.

राजकुमाराने लगेच तिला उचलले. त्याच्या राजधानीत गेल्या. तेथे राजकुमार तिच्या तोंडावर पाणी शिंपवले. काही ब बासंती यांचा विवाह आठमाद्याने पार घेळाने ती शुद्धीवर आली. एका अपरिचित पडला.

माणसाला जिच्या तोंडावर पाणी शिंपवत असलेला पाहत लगेने तिचे गाल लाल झाले. इतक्यांत सगोर तिला तिची आई दिसली. "आई!" असे मोठ्याने जोरडत ती उठली व आईला मिठी मारली.

नंतर आईने राजकुमाराने आमार मानले व म्हणाली - "आपल्या या उपकारांची फेड कधी काय करू मी? तुम्ही माझा मुलीला जीवदान दिले आहे." नंतर तिने सर्व वृत्त थोडक्यांत सांगितले.

ते ऐकून राजकुमार म्हणाला - "तुमच्या इच्छे ममाणे तुमच्या मुलीला लग्न करायला मी तयार आहे."

त्यानंतर मावलेकी त्या राजकुमाराने रावकुमार तिच्या राजधानीत गेल्या. तेथे राजकुमार तिच्या तोंडावर पाणी शिंपवले. काही ब बासंती यांचा विवाह आठमाद्याने पार घेळाने ती शुद्धीवर आली. एका अपरिचित पडला.

[२०]

[राक्षस कुळाला गजाला पाहून सगळीं नमस्कार करू लागले तेव्हा माधिकाने सोंगरा-वरच्या बरोवराचे पाणी पाताळकोटात सोडले. त्या पाण्यात कित्येक राक्षस बुडून प्राणाल गुळले. ते जिबेन राहिले त्यांना वेडून काळफली भुवराखेने विबावा. एका भुवराखेचा तोंडावर कुंजी व लक्षितांत राक्षसांच्या बाटेवर अडचे उभे होणे. — पुढे]

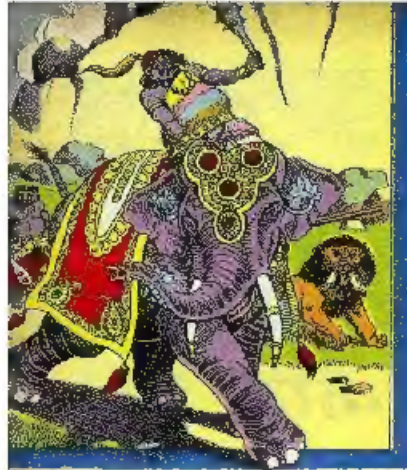
भुवराखेच्या पांचराच काळखेवर माधिक त्यांच्यावर हाल देवला व म्हणाला "महा-आनंदाने तिकाने ओरडून माहितला. कली भुवराखेच्या दाराकडे येत आहे!

"कुंजी! आता मू पाताळकोटाचा राजा त्याला काय हेतू आहे, ते मला माहीत झालासच समज. तुझे राई वंशीय राक्षस आहे. येऊ दे जवळ त्याला. त्याच्यावर पिढ्यान् पिढ्या दंडकारण्यात राज्य करतील हे मोठमोठे वगड सोडा. त्याचा व त्याच्या अनुयायांना मोक्ष मिळेल. एका दोघांना

मात्रिक हे अजून वाळवच हाता, की कुंजीरफ्त सडताला पाठवा व सावित्र इतक्यात भूमकने पाठीमागून येऊन त्याच्या गडापला लागत त्याला."

"बायला"

मांत्रिकाले बाबय पुरे होव्यापूरीच भयाराच्या दाराक कालकली येऊन पोच-लेला दिसला.

“जय कुंभवती,” असे म्हणत त्याने हळून आपल्या हत्तीच्या मस्तकावर गदाप्रहार केला. लगेच हत्ती पाण्यात शिरला. त्याच्या पाठोपाठ कालकलीचे अंगरक्षक ज्या हत्तीवर नवून येत होते तो हत्तीपण पुढे सरसावला. हत्तीने भुयाराच्या दारावर वसवलेल्या मोठ-मोठ्या शिळा आपल्या डोक्याने ढकलून वाट केली. कालकलीला बाहेर येताच मांत्रिक व त्याच्या मित्रांनी पाहिले. त्याचवेळी पळत सुटले. कुंभीरने आपल्या अनुयायांना

भुयारानुन आणखी जोराने पाण्याचा अंघ आला व त्यामुळे कालकली व त्याच्या अंगरक्षकांच्या हत्तीचे पाव डगमगू लागले. तिकडे कुंभीर व त्याच्या साथीदारांनी घोपघून ठेवलेले मिह वचताळून गर्जेका करू लागले. त्यांना सावरण्याचा कुंभीर व त्याचे साथीदार प्रयत्न करीत असता काल-कली मोठ्याने ओरडून म्हणाला—“कुंभीर! अरे, तू वेधे काप करतो आहेस! विश्वास-घातकी! तुच भुयाराच्या तोंडावर शिळा ठेवल्या होत्याय आपला नाहेर येता येऊ नये म्हणून होय ना!” असे म्हणत त्याने आपला हत्ती कुंभीरवर सोडला.

पण कुंभीर त्याला तयारच होता. त्याने आपल्या सिंहाला हत्तीच्या आंगावर सोडले आणि “राहू वैशकी जय!” असा जयजय-कार करीत तो पुढे सरसावला. त्याने आपला मास्य नेम धरत कालकलीवर फेकला. पण त्याचा नेम चुकला व भाला हत्तीला लागला. त्यामुळे हत्ती वावरून गेला. कालकलीने त्याला सावरण्याचा प्रयत्न करत पाहिला. पण हत्ती मोठमोठ्याने ओरडत अंगरक्षकडे पळत सुटला.

कालकलीचे अनुयायी त्याच्या पाठोपाठ

बागेवर येऊन त्याचा पाठलाग केला. तिकडे शशिकानने कालकलीला बाटेत अडविले व त्याच्यावर शस्त्रेची मार केली.

कालशेखर मांत्रिक मोठ्याने ओरडला—“सोमवी! त्या दुष्टाला ठार कर. आलोच गो.” असे म्हणत त्याने स्वाली उडी मारली व कालकली वर पावून गेला. धूमक, सोमक, भद्र इतके मांत्रिका पाठोपाठ त्याच्या मरतीक धावले.

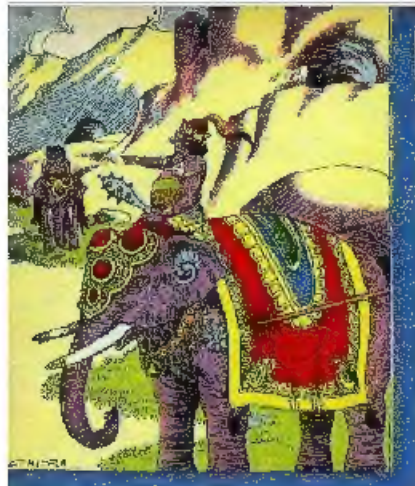
भयानानुन पाण्याच्या आधावगेवर जे रक्षक भुयारबाहेर आले त्यांना कुंभीरच्या अनुयायांनी ठार केले. कारण पाण्यात मटांगळ्या खात पोहोत ते इतके तपून गेले होते की स्वतःचे रक्षक करायची देखील त्यांच्यात शक्ती उरली नव्हती. बाब व चित्त त्यांच्यावर लुटून पडले व त्यांनी त्यांना फाटून चिरून टाकले.

प्रसंग आठवून कालकलीने पळ काढ-ण्याचा विचार केला. कारण शत्रूला बोंड देणे अशक्य आहे हे त्याला चांगले कळत होते. परंतु कालशेखर व त्याच्या अनुया-यांनी त्याची सार अडवून धरली होती.” मरतीने कातिलेना व मामा सिंहालीला पाहिले तर त्याला डोंगराकडे निवून जाऊ दे. कारण एकदा तो जंगलात शिरला तर

त्याला लुडकून काढणे अशक्य होईल.” मांत्रिक अनुयायांना म्हणाला.

महाकली व त्याच्या अंगरक्षकांना सर्वांनी निळून चारी बाजूने छान घेरले होते. अंगरक्षकांना बाजूने कुंभीर व त्याने अनुयायी दराडांचा व शाटाच्या फोंद्यांचा बर्षाव त्यांच्यावर करीत होते. दुसऱ्या बाजूने शशिकान व सोमक शस्त्रेची मार करीत होते. धूमक दोघा साथीदारांच्या मदतीने कातिलेना व मामा सिंहालीला तेथून दूर खरकित स्थानी पोचविण्याचा स्तरपटीत होते.

कालकली भोजवून हाता. इतक्यांत त्याला समोर एक गुहा दिसली. गुहेने तोड इतके पोटे होणे की हत्तीवर बसून त्याला थोडे शिरण शक्य होते. थोडा वेळ थांबून व मागे वळून तो आपल्या अंगरक्षकांना म्हणाला—“आता आपण सर्वूपासून पुष्कळ दूर येऊन पोचलो आहो. मी ज्या गुहेत शिरणार आहे ती त्यांना कळणे शक्य नाही. मी त्या समोरच्या गुहेत शिरत आहे. सुद्धी पण कोणत्या तरी गुहेत शिरून बसा.”

महाकालीचे अंगरक्षक त्यांचा मारुफ गुहेत शिरल्यानंतर एका गुहेत शिरण्यासाठी निघाले. त्यांनी एकदा मागे वळून पाहिले की शत्रूला ती जगा दिसत तर दाढी आणि एखा गुहेत शिरण्याचा प्रयत्न करू लागले. परंतु त्यांच्या दुर्दैवाने हत्तीचे डोके गुहेच्या दाराकडे लागले व त्यांच्या धक्याने एक मोठा दगड गळगळत येऊन त्यांच्या मानेवर पडला व ते तिरिमिरी येऊन म्हाली जमिनीवर आदळले. ते ओरडू सुद्धा शकले नाहीत तेव्हात वरून हत्तीच्या आवाज आला व आपली काही दगड येऊन त्यांच्या अंगावर पडले. अशा तऱ्हेने अंगरक्षकांना कपाळ धडून पळून जाणे नितकेसे सोपे नाही हे मोक्ष मिळाला.

इतक्यांत एक खुजा राक्षस “राह व कनू वंशाचा नाश होवो.” असा ओरडत दगडांच्या आडून समोर आला. त्याच्या पाठी मागे त्याची रानटी जातीची बायको जोर जोराने टाक्या बाजवून जणुकाही त्याला पोसाहन देत होती. दोन तीन मिनिटांत कुन्त देखाचा मंत्री गंगाधर काही माथी-दारांना बरोबर घेऊन तेथे आला. खुजा राक्षसाने त्याला कालकली रुपून बसला हांगा ती गुहा दाखविस्वी. मंत्र्याने मुचन व्यावळून त्याने अनुयायी मोठ्याने ओरडून मांत्रिक, सोमक इत्यादिकांना कालकली निकडे तबळच लपला असल्याची सूचना देऊ लागले.

व्यापराणे मांत्रिक, शशिकांत, कुंभीर गुहेजवळ आले. मंत्री गंगाधर डोंगरवरून म्हाली उतरून आला. आपल्या मुलाला प्रेमाने भेटला. दोघांच्या दोळ्यांतून प्रेमाश्रू काढू लागले. म्हणाला—“शशि! माझी पूर्णस्वात्री होती की तू जिवंत आहेस. हा खुजा राक्षस तीन महिन्यांपूर्वी आपल्या राजधानीत आला. त्याच्या कडून पाताळ-कोटाचा मुस बागी कळला. मी थोडे सैन्य घेऊन काही दिवसांपूर्वी येथे आलो.

घाताळ कोटाचा सर्वनाश मी स्वतःच्या दोळ्यांनी पाहिला. छान आले. राजकन्या कांतिसेना कोठे जाते :—

कांतिसेना व भार्यामिगती काही वेळाने तेथे आल्या. मंत्री गंगाधराने राजकन्येला तिच्या बडिलांची खुशाली कळविली आणि म्हणाला—“नृत कर्तव्य देशांत राजवट बदल्ली आहे. राजा कोणीच नाही. एणं तू आपल्या राज्यांत पोचल्याबरोबर तुला आपली राणी करून घ्यायला प्रजा तयार आहे. त्यानंतर तू ज्याच्याशी लग्न करशील तोच राजा होईल.”

कुंभीरला वचन दिले आहे की पाताळकोटाचे राज्य त्याला देऊन मी पात काळीच्या सेवेला शेंगरांत निघून जाईन." नंतर खुजा राक्षसाला काही वळून मांत्रिकाने त्याला विचारले- "कालकली लपला आहे ती गुहा कायली?"

खुजा राक्षसाने ती गुहा यास्विके मांत्रिक गुहेसमोर जाऊन उभा राहिला. त्याने आपला मंत्रदंड बरे दळवून कालकलीला हाक मारली- "कालकली, ये बाहेर! मित्री मागू आहे! लपून काय बसला आहेस! तुझाकाल हा मी तुझ्यासमोर उभा आहे पहा! ये माझ्याशी छेद करायला. माझे अनुयायी तुझ्यावर सख उगारणार नाहीत. तू मला जिकलेस तर माझे अनुयायी तुला अडवणार नाहीत. तुला, जिकडे जावयाचे आहे तिकडे जाऊ देतील."

लगेच कालकली रावा देऊन गुहेकडे आला. म्हणाला- "तरमग होऊ दे छेद! मी हत्तीला गुहेत सोडून पायी धर्मयुद्ध करण्यासाठी आलो आहे." असे म्हणत तो मांत्रिकाच्या अंगावर घावून गेला.

कालखेवरने गदेचा बार मंत्रदंडने अडवला. म्हणाला- "पायी! तू लपून बार करून ज्याचा कब केलास त्या माझ्या

पिंथाचाच हा मंत्रदंड आहे. तुझी शेंबर वधे भरली आहेत. तुझ्या अंगाला हा मंत्रदंड लागताना पाण्याच्या जुडपुळ्यासारखा तुझा देह फुटून जाईल. बरे तर ये, तुझ्या गदायुद्धाचे कौशल्य तर पाहू दे." असे सांगून मांत्रिक पुढे सरसावला.

मांत्रिक जे म्हणाला ते ऐकून कालकलीला धीर सुटला. ती बर बर कापू लागला. गदेने मंत्रदंडाचा बार अडवीत तो मागे सरकू लागला. पण कालखेवरने कालकलीला वळून जाऊ दिले नाही. तो त्याच्यावर बार करीतच राहिला. तो दबून गेल्यावर "तुझा, मर आता." असे म्हणत त्याने हाव्या हाताने त्याची गद्दा अडवली व मंत्रदंड त्याच्या छातीत खूपसून त्याला ठार केले. डोळ्यांवर दिपवून सोडणारा उनेड आत्म आणि कानटळ्या बसतील इतका मोठा आवाज झाला. कालकलीच्या शरिराचे तुकडे तुकडे होऊन आकाशात उडाले.

मंत्री गंगाधर आदिकांनी कालखेवरचा जयजयकार केला. मांत्रिकाने कालकलीची रावा कुंभीरच्या हातांत देत म्हटले- "कुंभीर! तू यापुढे दंडकारण्याचा राजा झालास. जो पाताळकूट जिंकला आहे तो तुझा आहे."

"महामांत्रिक! मी आपण फार फार आभारी आहे. माझी आपणाजवळ अशी चिन्ती आहे की सरोवरांतले पाणी पाताळकोटांत कधी शिरणार नाही याचे वचन या." कुंभीराने महामांत्रिकाला नमस्कार करीत अशी चिन्ती केली.

"ते काम मी सर्वात प्रथम करीन. दगड यथास्थानी ठेवला की झाले. याकड नकोस तू." कालखेवर म्हणाला.

मंत्री गंगाधर व त्याचे अनुयायी आणि कुंभीर व त्याचे अनुयायी यांनी ती रात्र आनंदाने घालविली. नेजबानी शास्त्री, नृत्य

"शशिकांत व राजकन्या कांतिसेना यांचा प्रेम विवाह होऊन बरेच दिवस झाले आहेत. मी तिला उचवून घेऊन आलो होतो त्या विवशी मी तिला जे वचन दिले होते ते आज पुरे झाले." कुंभीर म्हणाला. ते ऐकून राजसेने कांतिसेना स्मित करीत त्याची मान करून उभी राहिली. कालखेवर मंत्री गंगाधरसमोर येऊन म्हणाला- "महामंत्री! या सर्व नाटकाचा शेवट सुखांत होत आहे. दूक व सोमक या दोघांनी जी मदत केली आहे ती कधी विस्मृता करू नये. मग तर आपलाच अनुयायी आहे. मी

४ गावसं झाले. मेरी गंगाधर कुंभीर ४ मांजिक. यांचा पाहुणा म्हणून दोन दिवस राहावा. मंतर कर्मिसेना ४ हस्तिशेत पांचपसठ आपल्या सर्व अनुयायांना घेऊन तो कुंतलदेशी निघाला.

सर्व निघाले तेव्हा कुंभीर विचवस एका बाजूला बोलवून म्हणाला. "आम्हा सिंगरी विषयी बोडा संवाकून रहा. ती कासकलीकर प्रेम हल कायची होती. जगती दोबरी ती यायला कबलदम होत वजली. मी तिचे मोठे बंध कायच तिला तिच्या ह्मणेविरुद्ध उचलून घेऊन आलो होतो. तू तिलाचा सरदार पुन्हा बाळ्याकडे तिला सोबती केली नाहीस तर दोघे आसुपधर तुझ्यावर लूट उगवण्याशिवाय राहणार नाहीत.

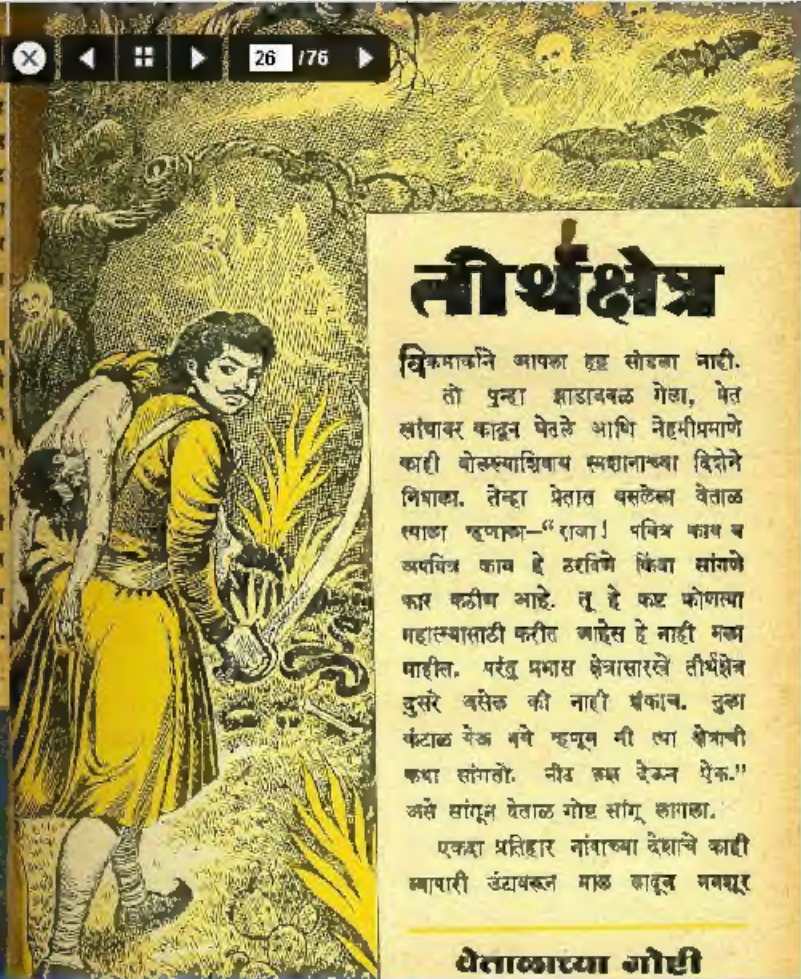
"ती त्याची दहावी बायको आहे. मी जेवळ पळव्यास तिचे हातपाय बांधून तिला

उचलून घेऊन बाईन आणि पुन्हाकडे सोबती करीन. कासकलीचा शेवट झालाच आहे. परंतु त्यांत मला तितकामा आनंद वाटत नाही. कारण या शहरातील माझा लाडका मुलूय कोठे गेला, तिसर नाही. ते जेव्हा जमला त्याच्या खोडवर दुःख स्पष्ट दिसत होते.

"या छंगरांत त्याला दुडकून काढून तुझ्याकडे वाठविण्याची जबाबदारी मी घेतो." कुंभीर म्हणाला. असे म्हणत त्याने प्रेमाने विचवसला मुलासारखे स्तकन धरून उचलून त्याची टोमणे

"जोहो! तू राखस आहेस. हे मी विमळवच गेलो होतो." असे म्हणत विचव जोराने हंसत पुढे निघून गेलेल्या आपल्या साथी निघांना काऊन घेऊन.

[संपूर्ण]

तीर्थक्षेत्र

विक्रमाकानि आपला हल सोडला नाही.

तो पुन्हा झाडावळ गेला, पेट लांबावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे काही बोरण्याशिवाय स्थानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रेतात बसलेल्या वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! पवित्र काय व अपवित्र काय हे ठरविणे किंवा सांगणे कर कठीण आहे. तू हे कष्ट कोणत्या महात्म्यासाठी करीत आहेस हे नाही मला माहीत. परंतु प्रभास क्षेत्रासारखे तीर्थक्षेत्र दुसरे बसेक की नाही शंकाच. दुसरा कंटाळ येऊ बघे म्हणून मी त्या क्षेत्राची कथा सांगतो. नीड लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एकदा प्रतिहार नांवाच्या देशाचे काही व्यापारी उंटायकून माळ काढून नगशूर

वेताळाच्या गोष्टी

जवळ जवळ बारा तास उंटोंच्या अंगावर वाळूचे थर बसत होते. मध्य रात्रीच्या सुमारास बारा थांबला.

त्या संकटातून कलिदेव बांबला. तारे कमकत होते. त्यांच्या अंभूक ठजेडात त्याने दृष्टी गेली तितके दूर पाहिले. पण त्याला कोडे उंट विसरून नाही की कोणी माणूस दिसला नाही. वाळूने दीगून दीग दिसत होते. त्याने आपल्या नोकरांना हाक मारून पाहिले. पण नाकतोडात इतकी वाळू जमा झाली होती की तोडावाटे शब्दच उमटत नव्हता.

ओढ्या वेळाने कान उजाडले. त्याला एक भयंकर दृश्य दिसले. दोन उंट व तीन नोकरां खेरीज बाकी सर्व उंट व मजूर मरून पडले होते. काही उंट व मनुष्य वाळू खाली पुरले गेले होते.

जे क्षिप्त होते ते कलिदेवला म्हणाले—

“मालक, आपण ज्या वेळी मरून निघालो ती वेळ चांगली नव्हती. ही जागा किती अशुभ आहे! आपल्या कित्येक साथी-दारांना व उंटंना हिने प्रत्यक्ष गिळून टाकले आहे. एक क्षणभर देखील येथे थांबावेसे वाटत नाही.

पण कलिदेवने त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. म्हणाला—“असे कसे बोलता? आपले इतके साथीदार येथे मरून पडले आहेत. त्यांची अंत्यक्रिया केल्या-शिवाय निघून जाणे रास्त होईल का? ती शाल्याशिवाय येथून निघायला मी तयार नाही.”

त्याच्या आशेप्रमाणे नोकर एका खोलगट जागी खड्डा खणू लागले आणि आश्वय म्हणजे थोडे खणल्याबरोबर पाणी लागले. इतके की ओढ्याच वेळात तो खड्डा पाण्याने भरून गेला व एक म्हानसा तलाव त्या जागी झाला. सर्वांनी तेशे आपोळ केली. त्यांनी नामळ्याच्या पिसाच्या मरून घेतल्या व उंटंना पाणी पाजले. सर्वांना जिवंत जीव आल्या सारखे वाटले. ते पाणी अमृतासारखे गोड होते.

नंतर कलिदेवने आणखी दोन जागी खड्डे खणविले. एका खड्ड्यात त्याने मनुष्यांची प्रेते पुरली व दुसऱ्यात लढ पुरून टाकले. नंतर आपली एक खड्डा खणून त्या लोकांचे जे सामानसुधान होते ते पुरून ठेवले. उरलेल्या उंटंवर मार काढून सो पुढल्या प्रवासाला निघाला.

परेच दिवस कोरले, सड्ड्यातले पाणी जसेच्या तसेच राहाले. एकदा लुटेऱ्यांची एक टोळी शोळ्यावर बसून त्या जंगली आली. ते फार दुरून वाळवंटाच्या त्या तळावाजवळ आले होते. सर्व तहानेले होते. सर्वांनी पोटभर पाणी पिऊन घेतले. चोरांचा नायक त्या जागी अमृतासारखे गोड पाणी पाहून चकित झाला. ती सर्व जागा त्याच्या पायालाकवी होती. परंतु त्यापूर्वी कवी तो तलाव नजरेस आला नाही. आज एकाएकी हा येथे कसा आला आणि यात इतके गोड पाणी कसे काय आले?

नांवाच्या नगरी निघाले. वाट एका वाळवंटातून जात होती. कारवायाचा नायक कलिदेव नांवाचा एक मोठा व्यापारी होता. त्याच्याबरोबर सात आठ म्हान मोठे व्यापारी पण निघाले. उंट हाकणारे व नोकर चाफर मिळून आपली बीत लोक होते.

अर्धाअधिक वाट निर्बिघ्न पार पडली. मनशूर नगर बारा कोस दूर होते. एका-एकी एक मोठे वादळ आले. दिवसा देखील फाळोस पडला. जे उंदावर बसले होते त्यांना उंटोंची ओकी पण दिसत नव्हती.

त्याने विचार केला की आता हा चोरीचा धंदा सोडून घावा आणि या तलावाच्या काठी राहून आराम करावा. येथे बसल्या बसल्या चांगली मिळकत होईल. एक देवाची पिंडी ठेवून तिची पूजा करावी. लोक भक्तिभावनेने येऊन देवाची पूजा व अभिषेक करतील. त्यात चांगली मिळकत होईल व समाजांत मान पण मिळेल. संन्यास वेळून भगवी वस्त्रे धारण करून पुढील आयुष्य सुखाने घालवावे. जवळ पासच्या गावात हे तीर्थक्षेत्र म्हणून प्रसिद्ध होईल. असा विचार करून

त्याने आपल्या अनुयायांना ते सांगितले. त्यांनी तलावाला एक वाट बांधली व जवळ पासच्या खेड्यापाड्यांत ते एक तीर्थक्षेत्र असल्याचा रूप प्रचार केला.

चोरांना या प्रयत्नात रूप फायदा होऊ लागला. पुष्कळ तीर्थयात्री तेथे येऊ लागले. चोरांचा नायक व चोर साधू म्हणून लेखले जाऊ लागले.

वाळवंटातल्या तीर्थक्षेत्राची कीर्ती ब्रह्मचर पसरली. त्याचे पाणी प्याल्याने जुने अस्वस्व बरे होत. म्हणून रोगी व म्हातारी फोतारी माणसे तीर्थक्षेत्रासाठी तेथे येऊ लागली. कित्येक देवाच्या सेवेत राहून पुढील आयुष्य घालविण्यासाठी तेथेच घर बांधून राहू लागले.

मनसूर देशाच्या राजाच्या कानावर पण त्या तीर्थक्षेत्राचा महिमा येव्हाशिवाय राहाला नाही. तो देखील तीर्थक्षेत्रासाठी तिकडे गेला. तेथे जे यात्री जमले होते त्यांच्या तोंडी क्षीर्वाचा महिमा ऐकून राजाला फार आनंद झाला. तेथे एक नगर असवावे असे ठरवून राजाने आवश्यक सर्व भवत केली. त्याने आपल्या मुख्य मुख्य अधिकार्यांना पाठवून जागेची पाहणी

करविली. रस्ते वाखून धर्मशाळा कोंरे नांवल्या व बाजार पेठेची व्यवस्था करून दिली. स्वतः राजानेच लक्ष घातल्यावर नगराची स्थापना झाल्या कित्यास वेळ लागणार? त्या तलावानजीक शंकर पार्वतीचे सुंदर संगमरमरी बेळूळ बांधण्यांत आले. पुजारी, थाली हत्यादिकांसाठी कडान मोठी बरे बांधण्यांत आली. ज्यापाराना उतरण्यासाठी ती एक सुंदर पेठ झाली.

तीर्थक्षेत्राची प्राप्ती दिवसे दिवस वाढत गेली. परंतु राजाला एका पैची प्राप्ती देखील होत नसे. चोरांचा नायक सर्व पैसा

आपल्या जवळ जमा करीत गेला. चोर व त्यांचा सरदार वर्षानुवर्षे तेथेच राहाले. परंतु राजाने त्यांच्या पोंटावर पाय आणला नाही. चोरांचा नायक बाराव्यावर राजाने एक अधिकारी देवळाची व्यवस्था करण्यासाठी नेमला. तेव्हा पाहून जी माती होई त्यातली अर्धी त्या तीर्थक्षेत्राच्या निरनिराळ्या कार्यांसाठी खर्च केली जाई व अर्धी सरकारी खजिन्यांत जाई.

बैथवर गोष्ट सांगून चेताळ म्हणाला— “राजा, त्या पापी डाकूने कित्येक लोकांना आयुष्यभर दुखाडल्याचे धास केले होते.

तीर्थक्षेत्राची स्थापना त्याने लोकांना कसवून पैसे मिळविण्याच्या हेतूनेच केली होती. अशा क्षेत्राची उन्नति का जाही, हे नाही मला कळत. असे अपवित्र स्थान पवित्र समजून लोक तेथे आले कसे? सर्व फाही धर्मविक्रम असून हे सर्व कसे होत राहिले? या प्रश्नांचे उत्तर माहीत असून नू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या लोकशाही शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोटू लागतील."

त्यावर विक्रमाकडे म्हणाला "धर्मास क्षेत्र अपवित्र होते असे कसे म्हणता येईल तेथे जे कुंड झाले ते एका धर्मभीरू माणसाच्या प्रयत्नाचे फळ होते. कालिदेवने आपल्या मृत साधूदारांना मूठमाती दिल्या शिवाय पुढे जायचे नाही असे ठरवून त्याची अंत्यक्रिया केली व त्यांचा देह अमाचुष

पणे पद्म्यांत व कुशांना लावला नाही सोडला चोर व त्याचा सरदार आले त्यापूर्वीच ते एक तीर्थक्षेत्र होऊन गेले होते. म्हणून चोराची बुद्धी पाळरली होती व म्हणूनच त्याने ती वंदा सोडून स्वार्थबुद्धीने का होईना हरिभजनात पुढील जाडुप्य घालविले. तीर्थक्षेत्रात किती पापी येऊन राहू लागले म्हणून तीर्थक्षेत्राचे पावित्र्य का कमी होते? त्या तीर्थक्षेत्री राहून व तेथेच मरण आल्याने त्या चोराना स्वर्गप्राप्ती झाली असल्यास आश्चर्य नाही. तीर्थक्षेत्री राहून त्यांना नी मिळवून झाली ती त्यांनी कोटे चुसरी कडे नेली नाही. तेथेच शोषटपर्यंत राहिले."

अशा तऱ्हेने राजाने मौन रंग होताच वेताळ मेतासह अदृश्य झाला व झगडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

पूर्वजन्मीची कर्ज फेड

एका गावी रामशास्त्री नावाचा एक ब्राह्मण रहात असे. तो चांगला शिकला सवरलेला होता तसाच विद्यावान पण होता. त्याची बायको पण त्याच्याच सांगली धर्मभीरू होती. 'तुला मूळनाळ काही नाही की रे' असे कोणी म्हटले तर तो उत्तर देई "कोणाचे देणे घेणे असले तर मा सुले होयार. पूर्व जन्मी केलेल्या कर्जाची फेड करण्यासाठीच सुले होतात." हे त्याला मनापासून खरे पण वाटत असे म्हणून त्याला एक मुलगा झाला तेव्हा तो त्या मुलाला सरळ स्मशानात घेऊन गेला. तेथे त्याने एक खड्डा केला, खात त्या मुलाला ठेवून त्यावर मोक्षण करून त्याला त्याने विचारले-"बोल नू कोण आहेस? माझ्या घरी का जन्मलास?" परत आला.

मुलगा म्हणाला-"मी पूर्वजन्मी एक काकडकोव्हा होतो. नू काकडाची एक मोठी विकत घेतली होतीस, पण पैसे दिले नव्हतेस. ते वसूल करण्यासाठी तुझ्या पोटी जन्म घेतला आहे."

"तुसे देणें किती आहे?" रामशास्त्र्याने विचारले.

"दोन आणे." मुलगा म्हणाला.

"दोन आणे दिले तर निवून जाशील का?" शास्त्र्याने विचारले

"हो, जाईन." मुलगा म्हणाला.

रामशास्त्र्याने कनवरीने बोन आणे काढून त्याच्यावर टाकले. त्या बरोबर त्या मुलाचे प्राणोत्क्रमण झाले. रामशास्त्र्याने त्याच खड्ड्यात त्याला पुरले आणि घरी परत आला.

रामशास्त्री त्याला घरी घेऊन गेला आणि एक मग एरंडेल खरात आणून ठेवून बायकोला म्हणाला "हे एरंडेल संपेपर्यंत तुझा हा मुलगा जसेल." नवऱ्याने सांगितल्याप्रमाणे ती आपल्या मुलाच्या अंगाला ते तेल लावी. त्याला थोडे तेळ मधून मधून पाजी. तेल संपत आले व मुलगा आजारी पडला. आजार वाढत गेला.

"त्याने हे कष्ट पदावत नाहीत नका. आला तसा गेला तर सुटेल विचारला आता तर तेल सुट्टा संपले आहे." रामशास्त्र्याची बायको बोलता मध्येच धांदली. पुढील शब्द तिच्या तोंडावाटे आले नाहीत.

"माठ्याला जे तेल आहे ते निपटून शिपटून त्याच्या अंगाला लावून टाक. त्याचे काज पुरे फिट दे." रामशास्त्री म्हणाला. बायकोने त्याप्रमाणे केले व मुलाने प्राण सोडला. एका वर्षांनी आणखी एक मुलगा झाला. रामशास्त्री त्याला देखील स्मशानात घेऊन गेला. त्याला खड्ड्यात ठेवून पहिल्या दोघा मुलांना विचारला होता तसाच प्रश्न केला. तेव्हा मुलगा म्हणाला "मी गेल्या जन्मी तुमच्या कडून दोन हजार रुपये काज म्हणून घेतले होते त्या कर्जाची फेड करण्यासाठी

जन्म घेतला आहे." रामशास्त्री मुलाला घेऊन घरी आला आणि बायकोच्या हातात मुलाला देत म्हणाला—"हा मुलगा, आपला खरा चिरंजीव आहे. पण आच्या कडून तू खुपून खुपून पाणी घेऊ नकोस. कारण तू बाच्याकडून काही घेतलेस तर तो पुढे राहीलच याची शाश्वती नाही."

मुलाचे नाव माधव असे होते. त्याने उत्तम विद्याभ्यास केला व नोकरी करू लागला. तो मोठ्या हुद्यावर काम करी. परंतु आई बाप त्याच्या कडून एक पै देखील घेत नसत.

एकदा माधवला एका पिशवीत पैसे ठेवून दूर गावी कोठे तरी जावयाचे होते. तो आंगणात उभा असलेल्या घोड्यावर बसल्याला निघाला तेव्हा थोडा पुढे पाऊलच टाकी ना. त्याची आई दारांतून उभी

होती. "आई, जरा ही पिशवी हातात घे. मी ना घोड्याला ठीक करतो आणि मग घेतो येईल." असं सांगून त्याने पिशवी आईच्या हातात दिली आणि घोड्यावर बसायला पुढे झाला. पण घोड्याने त्याला नेमकी लाठीत काय मारली व तत्काळ माधवचे प्राणोत्क्रमण झाले.

हे सर्व घडले त्यावेळी रामशास्त्री कोठे तरी बाहेर गेला होता. तो बाहेरून घरी परत आला तेव्हा समोर त्याने मुलाचे प्रेत आणि दारात उभी राहून रडत असलेल्या बायकोला पाहिले. बायकोने पिशवीकडे बोट दाखविले व म्हणाली—"मुलाने ती हातात धरायला दिली होती." रामशास्त्र्याने पैसे सोपून पाहिले. बरोबर तीन हजार होते. म्हणाला—"त्याने काज फेड केला आणि निघून गेला."

चंद्रसेना

चंद्रगिरी येथील राज्याच्या गादीवर उभेलेन राजाचा राजा राज्य करीत होता. तो भयंकर क्रूर होता व सूर्य पण तळाच. त्याच्या राज्यांत काम करणं प्रधानापासून तर सामान्य शिपायापर्यंत प्रत्येकाला कठीण वाटू लागले.

उभयसैन्याच्या बायकोचे नाव सातादेवी होते. तिला घटपाळ काही नव्हते. राणीचे और्वार पाहून प्रजेला वाटे देवाने का देवीवर का कृपा केळी नाही ! पुत्र अपत्य नव्हते म्हणून राणीला जितके दुःख वाटत होते तितकेच, किंबहुना थोडे अधिकच दुःख प्रजेला वाटत होते. कारण युवराजाचा जन्म झाला की त्याला गादीवर बसवून त्याच्या नावे प्रधान राज्य करील व राजास म्हणाला—“बांधूने दिलेले फळ तू लाक गादीवरून फाडून लावता येईल.” आशिर्वाद

जर राजा निपुत्रिक मेळा तर राज्यावर मोठे संकट येईल व कोणीतरी राज्य मळकावील ही भीती देखील प्रधानाला वाटत होती

त्याच सुमारास चंद्रगिरी येथे एक माधू आला. उभयसैन्याने त्याचा सर्व प्रकारे सत्कार करून त्याला आपल्या घरी आतिथ्य स्वीकारून राहण्यास आग्रह केला. राणीने तिला काही अपत्य नसल्याचे कळवून सांगून आशीर्वाद मागितला. साधू आपल्या कर्मजगतले एक फळ काढून राणीच्या हातात देत म्हणाला—“रात्री हे फळ खाऊन शोब. तुला मुलगी होईल तीच या देशाची राणी होईल.”

त्या दिवशी रात्री उभेलेन निळा म्हणाला—“बांधूने दिलेले फळ तू लाक नकोस. मुलीचा वर कोणी दितो का !

माझ्या गादीला दास एक छी झालेली मुल मुलीच जपायची नाही.”

“मुलगा मुलगी काही अपत्य होऊ न व. त्या साधूने एवढी कृपा करून दिलेले हे फळ माझे नाही तर त्याचा कोप नाही का होणार ?” राणी म्हणाली

“ताने पुत्र व्हावा असा वर न देता मुलगी होईल असा वर का दिला ! माझा अपमान हाच हेतू.” असे म्हणत राजाने ते फळ राणीच्या हातांतून हिसकावून घेऊन राजवाड्याबाहेर फिरकावून फेकून दिले. दैवयोग असा की त्याच वेळी एका शेतकऱ्याची बायको हिरवे गवस कापून एका टोपळीत आपल्या गुरासाठी घेऊन राजवाड्या जवळून जात होती व तो जांना नेमका तिच्या टोपळीत पडला. तिला ते कळले देखील नाही घरी आल्यावर गुरांना गवस घालायला गेली तेव्हा तिने तो पाहिला व कोणत्यातरी देवाची कृपा आपल्यावर झाली आहे असे समजू तिने तो अंघा कापून साह्या आणि शोभी गेली.

ती शेतकऱ्याची बायको राणी पेक्षा ही वयाने मोठी होती. तिला पण मूलाळ नव्हते. पण ते फळ साह्यानंतर नाही

दिवसांनी ती गरीबर असल्याचे तिला वाटू लागले व तिने ते फळ साह्यामुळेच हे झाले असे नसल्याला समजिले. हळू हळू शेतारपाजारच्या लोकांना पण ती मोठ पाळली. परंतु कोणाच्या ती खरी वाटेना.

यथासमयी शेतकऱ्याच्या बायकोला एक मुलगी झाली. ती मुलीला घेऊन देव दर्शनाला गेली त्याच वेळी राणी पण त्या देवळात देववर्षनाला आली एका वाईच्या हातात गांडस मुलगी पाहून राणीचे मानुमन आवरेना. तिने तिला विचारले—“किली विनसाची आहे मुलगी ?”

शेतकऱ्यांच्या बायकोने तिला ते दिव्यफळ कसे मिळाले हे सांगून त्यामुळेच मुलगी शाक्यांचे राणीला सांगितले. राणीला चटकन सर्व गोष्ट आठवली. आपण तो आंबा खाल्ला अमता तर आपल्याला मुलगी झाली असती. ती मुलगी शेतकऱ्यांच्या बायकोला झाली. त्या मुलीच्या मागचा राज्या लिहिलेले आहे. त्या साधूची गोष्ट खरी ठाणार असे तिला मनापामून वाटेले. म्हणून ती त्या शेतकऱ्यांच्या बायकोला म्हणाली "बाई! ही मुलगी तुझीच आहे, पण धी सुद्धा तिला आपली मुलगी म्हणून मानित

जईन. या मुलीला कोणत्याही गोष्टीची उणीव नासू देऊ नकोस बरं का? शेतकऱ्यासारखीच तिची सर्व बढदास्त ठेव."

शेतकऱ्यांच्या बायकोने राणीला नमस्कार करून तिचे फार आभार मानले. दोघांनी सावंकाळी देवळात भेटायचे ठरविले.

नंतर शांतदेवीने आपल्या राज्याच्या शेजारी बारुकीडा मंदिर नांवाचे ठरविले आणि त्याची राखण करायला त्याच शेतकरी नगरबायकोला नेमले. तेथे गावातल्या मोठमोठ्या बराभ्यातली मुले खेळायला जमू लागली. राणी त्यांचा खेळ पाहण्याचे मित्र करून त्या वागेत जाऊन तिचे फोडकौतुक करू लागली. तिने तिचे नाव चंद्रसेना असे ठेवले.

चंद्रसेना शेतकऱ्यांच्या कुटुंबात जन्मली असली तरी थोर कुटुंबात जन्मलेल्या मुलासारखीच सर्व लक्षणे तिच्यात दिसत होती. ती सर्वानेरोबर शिकत असे. हक्कू ती शस्त्रास विद्यापण शिकू लागली. धोव्यावर बसायला पण ती शिकली. तिचा पोशाख, बोलणे व चारणे पाहून ती शेतकऱ्यांची मुलगी असेल असे कोणाच्या आठणेच शक्य नव्हते.

चंद्रसेना सोळा वर्षांची झाली तेव्हा राजाचा तिच्या जन्माची कथा समजली. स्थाने वेढून दिलेले फळ फुकट गेले नाही, हे त्याला कळले. एका सालाच्या बर्गाच्या खीने ते साले व तिला ही मुलगी झाली. आपता आपल्या गादीला तीच वारस होणार. हे त्याला कसे सपणात? राजाला हे देखील कळले की राणीला ही गोष्ट मुलीचा जन्म झाला तेव्हा पासूनच माहीत होती. पणवेच नव्हे तर राणीने त्या मुलीला उत्तम शिक्षण देऊन राज्याला वारस होण्यासाठी आवश्यक सर्व तयारी करून ठेवली होती. म्हणून राजाने राणीला कैदेत टाकले आणि त्या मुलीला ठार करून टाकाने असा हुकूम सोडला. बारुकीडा मंदिर बंद करण्यात आले आणि चंद्रसेनेच्या आर्चविनांना राण्याचाहेर हाकळत देण्यात आले.

सैनिक चंद्रसेनेचा वध करण्यासाठी तिला धरून राजधानीच्या बाहेर वेऊन गेले. यथे त्यांनी तिचा वध केला नाही. कारण राजाने सिरपराब राणीला जुलूम टाकले होते. त्याचा त्यांना राग आला होता त्यांनी चंद्रसेनेचा खव कापण्या ऐवजी तिला अंध मोठा देऊन तिला पळून जाण्यास

सांगितले. त्यांनी एका हरणाची शिकार करून चंद्रसेनेचा वध केल्याचे राजाला जाऊन सांगितले.

चंद्रसेना रानटी लोकांच्या स्तूतित जाऊन राहू लागली. ते रानटी लोक नव्हतेच. चंद्रगिरीचे रहिवासी होते. राजाचा त्यांच्यावर क्रोध होता. म्हणून ते रानात पळून गेले होते. तेथे देखील रानाने त्यांना स्वस्थ वधे राहू दिले नाही. तेव्हा वध पारळून ते राहू लागले होते. रानात राहून त्यांनी शस्त्रास विद्या शिकून युद्धाची तयारी बाब. ठेवली होती. राजा पथी त्या

बाजूला आला की ते गुप्तपणे त्याच्यावर हल्ले करून त्याला सतवून सोडीत.

चंद्रसेनेने त्या लोकांना आपली कथा सांगून त्यांची मदत मागितली. म्हणाली— “मी त्या राजाचा दिवाख उतरवणार आहे. तुम्ही नर माझ्या मदतीला आलात तर मी त्या हुद्दे राजाची खोड मोडीन” त्या लोकांनी तिच्या म्हणण्याप्रमाणे वागायचे कळविले तिच्या नेतृत्वाखाली चंद्रगिरी वर बाळग आण्यासाठी तयारी केली. त्यांनी आपली शस्त्रास्त्रे घेवून ठेवली होती व नि शत्रू राजघ, नीत प्रवेश करीत असल्याचे कळविले. चंद्रसेना पुरुषवेश धारण करून घोड्यावर असून युद्धास निघाली

चंद्रसेना आल्याची वार्ता राजघातीत ‘हा हा’ म्हणत पसरली. मजा राजाच्या विरुद्ध उरठली. राणीवर होत असलेले

अत्याचार पाहून मजा चिडली होती राजावर सूड उगवायला ही संधी कान मिळाली. चंद्रसेना सरळ राजवाड्यावर चालून गेली. अगमने एकटा तलवार घेऊन पुढे आला. त्याच्या मदतीला कोणी घाबला नाही. म्हणून त्या चक्रवर्तीत तो क्षर झाला. नंतर चंद्रसेनेने स्वतः दरबार सरविला व सर्वांसमोर ती गादीवर बसली. शांतिदेवीला कैदेतून सुटका देण्यात आली. शेतकऱ्यांच्या कुटुंबांना आदरपूर्वक सज-घनीत बोलावून आणण्यात आले.

चंद्रसेनेचा राज्याभिषेक खाटानंदांनी पार पाडला. तिच्या सौर्य साहसाचे पोवाडे लोक गाऊ लागले. राबटी वस्तीत राहणारे लोक इतर चंद्रगिरीला आले. त्यांच्याच पैकी एका क्षुर तऱ्याबरोबर तिचे लग्न झाले व दोघांनी मिळून भजेला सुखी केले.

दरमहा पगार

एका गांवी एक शेतकरी रहात असे.

तो फार लोभी व कृपण होता. त्याने एक नोकर ठेवला होता. त्याला कामावर ठेवण्यापूर्वी त्याने नोकरीला बजावून सांगितले होते की तुला दरमहा पगार चार रुपये दईन. पण तुला मी चार प्रश्न विचारीन त्यांचे बरोबर उत्तर दिले पाहिजे. तू परोक्ष उत्तर दिले नाहीस तर चार रुपयांच्या ऐवजी मग टपल्या नसतील लक्षात देव. नोकर त्याला कळवला.

एक महिना झाल्यावर शेतकऱ्याने नोकराला बोलावून म्हटले—“होयरे, तुला आज पगार द्यायचा आहे, नाही का? ये मी तुला चार प्रश्न विचारतो. उत्तर देऊन आपला पगार घे.” दोघे शेकोटी ज्वळत गेले. शेजारी मांजर उबेसाठी बसले

होते. शेतकऱ्याने मांजराकडे बोट दाखवून विचारले “हे काय आहे?”

“का, हे तर मांजर आहे.” नोकर म्हणाला.

“नाही, ही स्वच्छला आहे. तू एका प्रश्नाचे उत्तर चुक दिलेस. म्हणून एक टपली घे.” असे सांगून शेतकऱ्याने नोकराच्या डोक्याला एक टपली मारली. नंतर त्याने विस्तराकडे बोट दाखवून विचारले—“हे काय?”

“विस्तर!” नोकर म्हणाला

“नाही हे सुख आहे. तू उत्तर चुक दिलेस म्हणून घे आणि एक टपली.”

एक टपली मारीत शेतकरी म्हणाला

“नंतर त्याने पाण्याच्या मळक्याकडे बोट दाखवून विचारले—“हे काय आहे?”

“का, मातीचे मडके.” नोकर म्हणाला
“नाही, ते शरीर आहे.” असे सांगून
शेतकऱ्याने नोकराच्या डोक्यात आणि
एक टपली मारली. शेवटी त्याने घराच्या
छपराकडे बोट दाखवून विचारले-“हे
काय आहे?”

“छप्पर.” नोकर म्हणाला

“नाही, ही उंची आहे.” असे सांगून
त्याने नोकराला चवथी टपली मारली व
म्हणाला-“तू काम केलेस त्याचा पगार
माला. तुला हवे असेल तर याच जटीवर
पुढला महिनाभर काम कर.”

“तुमच्या प्रवाची बरोबर उत्तरे देता
येईपर्यंत मी नोकरी सोडून जाणार नाही.”
नोकर म्हणाला.

शेवट्या वेळाने शेतकरी शेतात काम
करायला निघून गेला. नोकरीने एक फडके

तेव्हात खुडवून ते मांजराच्या शेपटीला
बांधले व ती पट्टी घेऊन त्याने मांजराच्या
छपरावर सोडले. छप्पराला आग लागली.
नोकर मदक्यातले पाणी छपरावर शिंपवून
लागला. शेतकऱ्याची बायको छपराला आग
लागलेली पाहून आरडली-“अरे असे पाणी
शिंपवल्याने का आग विरण्यार आहे!

आपल्या मादकाला बोलावून घेऊन ये.”

नोकर शेतात जावत जाऊन मालकाला
म्हणाला-“मालक! स्वच्छता सुवाला घेऊन
उंचीवर गेली आहे. शरिरातले सर्व पाणी
टाकले तरी सुखाचा शेंबट साळा नाही.”

असे सांगून तो निवृत्त गेला. नोकर जे
काही म्हणाला शेतकऱ्याला त्याचा अर्थ
सुळीच फळला नाही म्हणून तो परी गेला
नाही. म्हणून त्याचे घर व त्यातल्या सर्व
वस्तु जळून गेल्या.

वकले रुकव

एका एक राजा आपल्या मंत्र्याबरोबर तिच्या सासूला ते कोसे स्वणार? म्हणून
वेष पालटून प्रजेच्या सुखदुःखाची
माहिती काढण्यासाठी हिंडत होता. एका
गावी एका झोपडीच्या समोर त्यांना एक
म्हातारी बसुत रडत असलेली दिसली. ती
म्हणत होती “देवा, का नाही बोलावून घेत?
किती दिवस हे कष्ट सहन करू मी जाता?”

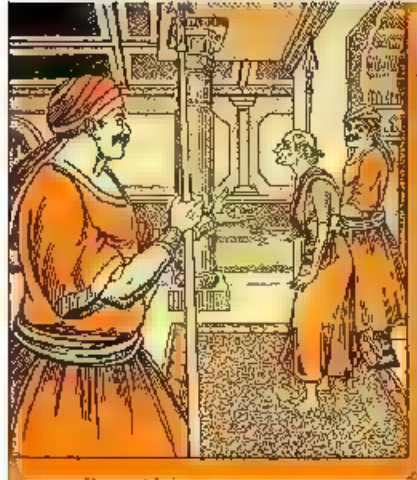
राजाने ते ऐकले आणि जवळ जाऊन
विचारले “आजी? का हो, जगाचा
इतका बोट आला काय झाले? काही
मदत करण्या सारखी असेलतर सांगा.”

“ना बाळांनो, दुरून कोटून आलेले
दिसता आहे? बसा. आता काय उरले
आहे? झा जगाचा प्रवास संपत आला.
एक नात आहे. येऊन भेटते कधी कधी
विच्या घरी आजून रहावे, म्हणावे तर

“या उतार घ्यात तुझ्या हावुल काम
काम होणार? सोड ते. हे कैसे ठेवून ये
आणि सुसाने रहा.” असे सांगून राजाने
तिला शंभर रुपये काढून दिले आणि
मंत्र्याबरोबर निघून गेला.

एका आठवळाने दोघे राजधानीकडे
परत जात असता पुन्हा त्या म्हातारीच्या
झोपडीसमोर आले. तेव्हा सुद्धा म्हातारी
रडत बडबडत होती-“विटला वाई बीव।
देवा, ये बोलावून आता.”

FolioScan

127

44

176

दुसऱ्या दिवशी राजाच्या राजवाड्याचे शिपाई एक पाकळी घेऊन आले. आपल्या घरी रहायला ज्याचं बोकलिले तो स्वतः राजाच होना हे म्हातारीला कळले. राजाचीच आज्ञा होती, म्हणून तिच्या पाकळीत बसून जावे लागले.

राजाच्या नोकरीची म्हातारीच्या राहण्याची व्यवस्था राजवाड्यातच एक कोपऱ्या तऱ्या सोयीत करून दिली. तिच्यासाठी अवागम्य ताट राजवाड्यातूनच येत असे. आता तरी म्हातारीला कोणती हि काळजी नसावी असे राजाकड वाटले. म्हणून ती तिच्या भेटायला गेली आणि विचारले "कसे काय आजी? आता तरी सर्व ठीक आहे ना?"

म्हातारी आढे वेढे घेऊन म्हणाली- "येथे कोणत्या गोष्टीची उणीव असणार नाही? पण माझ्या घरादाराचे फाव झालं असेल, देवच जाणें."

"पण तुम्हांला या जागेपेक्षा तुमच्या झोपडीत जास्त आराम होता असे वाटते का?"

"तुम्हां काही मी म्हणत नाही. पण विचार कर, माझी नात मला भेटायला आली

तर तिच्याच येईल आणि मी घरात नाही हे पाहून घाबळून जाईल, आजी गेली कुठे? शाकं तरी काय?" म्हातारी म्हणाली

नातीला भेटण्याची इच्छा दिसते आहे म्हातारीच्या मनात, असा विचार करून राजाने तिच्या नातीला बोलवून घेतले. नात आपल्या तान्हा मुलीला बघून आली. राजवाड्यात नातीला जमना. हिंडा-फिरायला किंवा बोला नसायला जी भोक्कळीक तिला झोपडीत वाटे ती राजवाड्यात नव्हती. तिची तान्हा मुलगी रडली की राजवाड्यातल्या दासदासी बेजार करून सोडीत. तिला काय करावे हे सुचुना. म्हातारीची पण ताच आवस्था झाली. ती आपल्या नातीला नेहमी सांगे, हे नको करूय, ते नको करूय ह्यादि."

दोन दिवसात नात कंटाळली. मी आपली घरी जाते, आजी!" ती म्हणाली. म्हातारीने दिलेली सभर रूपयांची पिशवी घेऊन मुली बोबर म्हातारीची नात जिघून गेली.

त्यानंतर म्हातारीच्या जिवाला सुख म्हणून वाटेना. तिच्या राजवाड्यातल्या जीवनाना नोट आला. राजवाड्यात ती

राजाने म्हातारीत काही फरक न झालेला पाहून विचारले-"आजी, बरं आहे ना? मी दिलेले पैसे आहेत की संपले?"

"मी ते पैसे कोठे खर्च करू व कशासाठी? नातीसाठी टाकून दिले आहेत, वसतेच्या तले. पण ती आलीच नाही चोरांनी येऊन चोरी करू नये म्हणून काळजी करावी लागते" म्हातारी म्हणाली

"आजी, उद्या माझे नोकर येतील. त्यांच्याबरोबर येऊन माझ्या घरी रहा. तुम्हांला कसली काळजी करण्याचे कारण नाही." असे सांगून राजा निघून गेला.

बांदोबा

होती म्हणूनच नात इतक्या दिवसांनी आली व दोन दिवस सुद्धा राहाली नाही. ती आपल्या घरी असली तर नात जास्त दिवस राहावी नसती का?

राजा पुन्हा काही दिवसांनी आला व त्याने तिच्या विचारले "आजी, आता तरी सर्व आराम आहे ना?"

"कसला आराम बाबा? आपल्या घरी काही काम तरी करावला गेला असते. येथे दोन्ही वेळ वसल्या वसल्या सायला मिळत आहे. आळशासारखं बसून नाही जाय शक." म्हातारी म्हणाली.

“कामाची संवय असणाऱ्या बाईला स्वयं कसे घसवेल? कांहीं तरी काम केल्याशिवाय तिच्या विवाहाने सुरु मिळणे अशक्य, असा विचार करून राजाने आपल्या मुलीकडे म्हातारीला नेले आणि एक न एक काम सांगत तिच्या सांगितले.

राजकुमारीकडे म्हातारीला जास्त आराम वाटला. पण सुख नव्हते. तिच्या तिच्या घराची आठवण जास्त जास्त होऊ लागली. तिच्या बाटे आपण किती दूर येऊन पडलो आहो! घराच्या किड्या नेहमी कमरेख सोबलेल्या होत्या. त्यांच्यावर नजर मेली की तिच्या डोळ्यांतून टिचे गळू लागत.

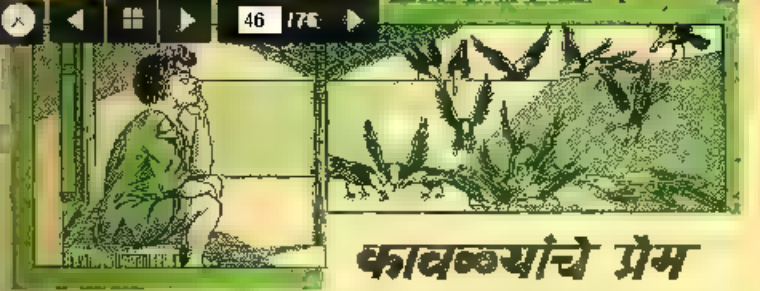
“काय बाजी, वर नाही का?” राजकुमारीने विचारले.

“बाळ, आपल्या बायांना सांग, मला बरी जाऊन येऊ दे. फक्त चार विसरा राहून परत येईन.” म्हातारी म्हणाली.

मुलीने सांगितल्या बरोबर राजाने नोकरांवरवी म्हातारीला तिच्या बरी पोचते केले. नोकरांपरोबर वेष्ट पाळून, म्हातारी घरी गेल्यावर काय करते हे पाहण्यासाठी स्वतः राजा गेला.

म्हातारी पाळणीतून उतरली. कुलूप काढून केर काढला आणि हातरी धातुत आडवी होव म्हणाली - “सुरले रे देवा, त्या तुरुंगवासातून” ती ते इतक्या मोठ्याने म्हणाली होती की राजाला पण ऐकू आले.

कट असो की सुख म्हातारीला स्वतःकड, आपले घर, आपले काम, आपले जीवन घडवून हवे होते, हे राजाला कळले व तो आपल्या घरी परत गेला.

कावळ्यांचे प्रेम

एका गावी रघू नावाचा एक गरीब मुलगा रहात असे. लहानपणीच त्याची आई वारली त्याचे वय तेव्हा नव्हा वर्षांचे असेल नसेल. त्याच्या बडिलांचे त्याच वेळी होठे गेले व त्याचा सर्व जग अंधकाराने भरलेले भासू लागले.

रघू मेहुनत मजुरी करीत असे. जी मजुरी मिळते त्याची प्यार बाकरी किंवा अमेच काही धान्य बाजारात विकत घेऊन तो ते दळून आणि न नाकच्या धरून बडिलांना खावला घाली आणि स्वतः खाऊन घेऊन जेलेल्या कावळ्यांना घाली.

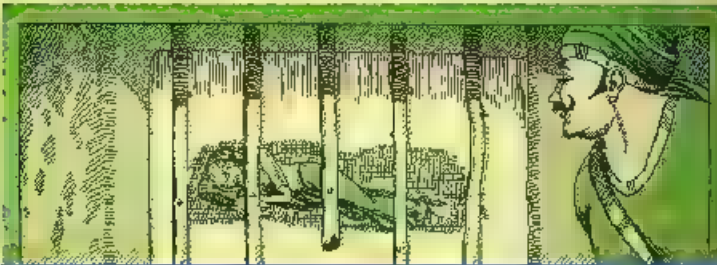
रघूला मित्र काय ते ते कावळेच होते. “काय करणार, आज तुमच्यासाठी काही कावळे खाऊ जीव की प्राण वादत. रोज जेवताना ती जोसरात बसून कावळ्यांची पण, ती जे काही बोलला हे त्यांना कळले संमत पाही. स्वतः पोटभर खावला मिळाले असावे अशा तऱ्हेने जेवून उठून गेले.

नाही तरी ती उपाशी राहून कावळ्यांना अन्नस्य सामला घाली.

एकदा रघूने जितक्या नाकच्या केल्या होत्या, त्याच्या बापाळाच त्या पुरल्या नाहीत. त्याच्यासाठी किंवा कावळ्यांसाठी एक तुकडा देतील उरला नाही. स्वतःसाठी भाकरी उरली नाही, त्याची त्याला फिकीर नव्हती. त्याला वाईट वाटले ते कावळ्यांना, सायरा घाळायला काही उरले नाही याचे.

तो बाहेर आला तेव्हा भिंतीवर कावळे येऊन बसले होते. ज्यांना पाहून रघूचा जीव फळवळून आला. तो कावळ्यांना म्हणाला—

“काय करणार, आज तुमच्यासाठी काही उरलं नाही.” आणि संमत अशी की कावळे पण, ती जे काही बोलला हे त्यांना कळले असावे अशा तऱ्हेने जेवून उठून गेले.

थोड्या वेळाने एक कावळा चोचोस काही वेळून आला आणि रघूच्या समोर ते टाकून उडत निघून गेला. त्याने जवळ वाजून वाकून पाहिले की काय आहे आणि त्याला आश्चर्य वाटले, तो एक अंगठी होती खुद्द राजाची मुद्रिका. तो घाबरत घरात गेला आणि घडिलांना हाक मारून म्हणाला -“बप्पा, ही अंगठी कावळा येथे टाकून गेला आहे. ही राजाची मुद्रिका अन्नेल्ली वाटते. काय करावे, सांगा”

बाप म्हणाला -“राजाची मुद्रिका असेल तर एक क्षणभर देखील जवळ ठेवना कामा

नवे. ती एक मोठा गुन्हा आहे. राजधानी पर्यंत खुला जाणे प्रथम नाही. म्हणून तु गावातल्या फोजदाराकडे नेऊन दे आणि तुला ती कशी मिळाली हे सांगून राजाकडे पोचली करावला त्यालाच सांग.”

म्हणून रघू फोजदाराकडे गेला आणि राजाची मुद्रिका त्याला देऊन, त्याला ती कशी मिळाली हे सांगून ती राजाकडे पोचली करायला सांगितले.

“राजाची मुद्रिका, पुष्कळ दिवस झाले, चोरीला गेली आहे आणि महाराजांची अस्ती जाजा आहे की ही मुद्रिका ज्या कोणा-जवळ मिळेल त्याला धरून जाणावे. म्हणून तुला कैद करून तो तुला राजासमोर हजर करार आहे.” फोजदार म्हणाला.

फोजदाराने बोधा शिपायाना बोलवून रघूचे दोन्ही हात बांधले आणि राजाकडे त्याला वेळून जायला सांगितले. तो स्वतः मागाहून थोड्या वेळाने येणार आहे असे तो म्हणाला

ज्या वाटेवर ते पोचले तो पर्यंत सूर्यास्त होऊ लागला. शिपाई एका सलाबाच्या काठी थांबले. त्यांनी बरोबर जे काढी आणले होते ते काढून खायला बसले. खाऊन पिऊन ते

जरा वाटवे झाले. सलाबावरून गार गार वारा येत होता. त्यांना थ्यामुळे लगेच शोष आली व ते गाठ शोपी गेले.

इतक्यात कोठून तरी कावळ्यांची एक टोळी आली. ‘काव’ ‘काव’ थोरल्या शिवाय दोन तीन कावळे रघूजवळ उडत आले त्यांचे हात बांधले होते त्या बोरीची गाठ त्यांनी धरून ओढली. गाठ छुटली आणि कावळे काही ओरडा मारता केव्हाशिवाय आले होते तसे निघून गेले.

प्रथम धर्मी जावयाचा विचार रघूच्या मनात आला परंतु परत जाण्यात अर्थ आणखी आहे.”

नाही हे ओळखून तो पाय वाटेने सरळ राजधानीकडे निघाला. राजधानीत पोचल्यावर जो राजबाळात राजाच्या दर्शनाकडे गेला. त्याने राजाला नम्रपणे नमस्कार करून जे घडले ते खरे खरे सांगून टाकले. म्हणाला -“कावळ्यांनी आणून दिलेली अंगठी मी बापाच्या सज्जबाबत फोजदाराकडे नेऊन दिली. परंतु फोजदाराने मला कैद केले व शिपायां बरोबर आपणांकडे पाठवून दिले. राजधानीच्या वाटेवर मला कावळ्यांनी सोडविले. म्हणून मीच अंगठी मनात आला परंतु परत जाण्यात अर्थ आणखी आहे.”

राजा सर्व वृत्त ऐकून घेऊन म्हणाला—
“कावळ्यांनी लुका जितकी मदत केली
आहे त्याचा क्षणांश देखील मनुष्य वातांते
केलेली नाही” असे सांगून त्याने बंधू
सुवर्णधुवा वक्षिस देऊन त्याला निरोप दिला
रघूच्या हौदव्यांत आनंदासू आले.
राजाचा निरोप घेऊन तो निघाला तेव्हा
राजा त्याला थरनायका सांगून म्हणाला—
“अरे वण तू इतकें पैसे घेऊन एकटा
घरी कसा काय जाशील? थांब मी
त्या फोबदागालाच तुझ्याबरोबर सोबत
म्हणून पाठवतो.

थोड्या वेळाने तो फोबदार व ते तीन
शिपाई घेऊन पोचले. फोबदार म्हणाला—
“महाराज आपली मुद्रिका मिळाली, परंतु
चोर पकून गेला आहे, त्याला लवकरच
पकडून ...” असे म्हणत म्हणत ते मध्येच

बाबला. कारण त्याचवेळी त्याची नजर
रघूवर गेली.

राजा स्मित करून म्हणाला—“सव्या
खोराळा घरण्यासाठी तुला आकाशात
उडवून कराचे लागेल. या मुलाने मुद्रिका
आणून दिव्याचे सांगितले व त्याला त्याचवेळी
वक्षिस पण देण्यात आले आहे. आता त्या
मुलामा सुवर्ण धरी पोचता करण्याची
जबाबदारी तुझी आहे.

राजाने दिलेले पैसे घेऊन रघू घरी
आला. त्याने एक बेसाचे घर विधत घेतले
आणि आपल्या वडिलांबरोबर त्या घरात
राहून कामधंदा करू लागला. त्याची गोष्ट
हळू हळू गावमर पसरली व तो ज्या घरात
राहू लागला त्या घराचे नाव ‘कावळ्याचे
घर’ पडले. त्या घरावर कावळे रोज
जमत व त्यांना खावळा पण मिळे.

गणपिष्ट गोपू

तुका गांभी एक बहु गणपिष्ट रहात असे.
आषाढेने, हा एकच धंदा तो करीत असे
अशक्य अशा गोष्टी करून दाखविण्याची थाप
मालून भोळ्या भावळ्या लोकांना तो फसवी.
थकला तो रोजारच्या गांभी त्रिगणपिष्ट आहे
हे ऐकून त्याच्याशी बोळत तीन गोष्टींची पैज
त्रिकण्याच्या हेतूने तो त्याच्या गांभी गेला.

वाटेत गोपू नांवाचा त्रिगणपिष्टाचा मुलगा
मोताम काम करीत असताना भेटला. त्याने
थडगणपिष्टाला कोण काय व कोणत्या कामावर
तो आला असल्याचे विचारून घेतले. त्याने
विचार केला की याची व वडिलांची गाठच
पडू नये अशी काही तरी युक्ति केली पाहिजे.
अस केल्याने त्याच्या वडिलांचा अपमान
वडलेली गोष्ट सांगितली.

होणार नाही. म्हणून तो थडगणपिष्टाला
म्हणाला—“अहो थडगणपिष्ट! माझे त्रिगणपिष्ट

बडील घरी नाहीत. असं झालं की आकाश
फाटले तेव्हा ते शिवण्यासाठी, माझे वडील
देकणांची आंतडी भुम्याची कातडी आणि
वाण्याचा दाभण घेऊन गेले आहेत.”

त्रिगणपिष्टाचा मुलगाच इतका गणपिष्ट
आहे तर वाप त्यांच्याहून वस्ताब असणार,
असा विचार करून थडगणपिष्ट आल्या
घाटेने निमूट पणे आपल्या गांभी परतला.
घरी परत आल्यावर गोपूने थोडाला, थड-
गणपिष्ट कोणत्या हेतूने आला होता व
त्याला कसे परत जावे लागले, हे सांगितले.
आपण वजावलेली कामगिरी ऐकून चाप
पाठ औषदतील ही आज्ञा बालगून मुलाने
वडलेली गोष्ट सांगितली.

ते ऐकून मुलाचे कौतुक करण्या ऐवजी
त्रिगणपिष्टाला मुलाचा राग आला, इतका

की शक्ती मुलगा झोपला असता त्याला खाटेसकट उचलून घेऊन तो त्याला विहिरीत फेकून द्यायला निघाला.

वाटेत गोपूची झोप मोडली, बापाच्या मनांतली गोष्ट त्याच्या लक्षात आली. वाटेत थडाची खोंबत असलेली एक पारंवी धरून तो झाडावर चढून जाऊन बसला. त्रिगम्पिष्ट खाट विहिरीत फेकून घरी जाऊन स्वस्थपणे झोपला. दुसऱ्या दिवशी सकाळी झोप मोडली तेव्हा गोपू गोठा झाडीत असलेला त्याला दिसला. त्याने त्याला हाक मारून विचारले—“काय रे विहिरीतून कसा काय बाहेर आलास?”

“बेदकाच्या तोंडात लगाम घालून त्याच्यावर बसलो आणि टाच मारल्याबरोबर बेहूक उड्या मारीत वर येऊन आला.” गोपू म्हणाला.

ते ऐकून त्रिगम्पिष्टाला जास्तचें रुगवाला. दुसऱ्या दिवशी गोपू झोपला असता बाप त्याला खाटेसकट तळावात फेकून देऊन निघून आला. पण त्या वेळी सुद्धा वडाची पारंवी धरून गोपूने आपले रक्षण करून घेतले.

उजाडल्यावर मुलाला गोठा ताफ करीत असता पाहून बापाने विचारले “कायरे तळावातून कसा काय बाहेर आलास?”

“अकरा असल्यावर काय अहाय्य आहे, वग्या २ पाण्यावर आल्यावर मला तळावाच्या दोन्ही बाजूंच्या कांठावर दोघे बोलत असलेले दिसले. दोघांच्या आवाजाचे वागे घेऊन मी दोरी विणली आणि ती धरून बाहेर आलो.” गोपू म्हणाला.

त्रिगम्पिष्ट मुलाची हुशारी पाहून खुश झाला. मुलगा थोपळ नाव राखीस ही त्याची खात्री झाली

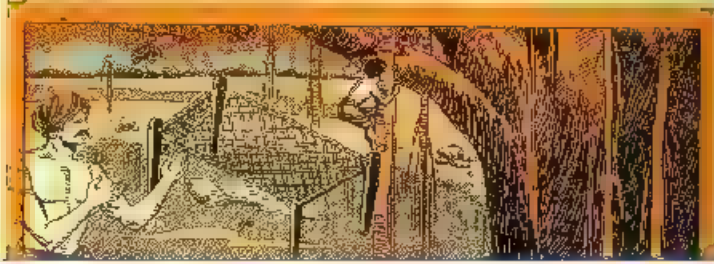
एका राष्ट्रात निर्जन प्रदेशात तीन भूर्ती एकत्रा तापडल्या. तिन्ही एकसारख्या होत्या तिन्हीत काही एक फरक नव्हता लोक तेथे येत व भक्तीने पूजा करीत लोक जवस पण करीत व एक मूर्त बोलत उतर देई

“देव बोलतो, श्रद्धा व भक्ती पूर्वक जे काही विचारांचे त्याचे बरोबर उतर मिळते.” वररोज तेच आपसात बोलत लोक परी निघून जात.

हव् हव् ही गोष्ट राज्यभर पसरली, राजा स्वतः दर्शनाला आला व त्याला तोच प्रत्यक्ष आला. त्याने त्या जागी एक देऊळ बांधले, पूजेसाठी पुजारी नेमला. देवाच्या म्हणजे तो उतर देतो ते खरे होऊ शकते किंवा खोटे होऊ शकते,” पुजारी म्हणाला.

लोक प्रश्न विचारीत व देव त्याची सर्वांची उत्तरे देत. प्रश्नांची काही उत्तरेभरोबर निघत व काही चूक ठरत. म्हणून दर्शनाला येणाऱ्यांची संख्या कमी होऊ लागली व राजाला प्राप्तीपण कमी होऊ लागली तेव्हा राजाला आश्चर्य वाटले व त्याने पुतान्याला बोलावून विचारले—“भक्तांचा देवावरचा विश्वास उडत चालला आहे कारण काय?”

“महाराज! मला असे आढळून आले आहे की तिथे देव खरे बोलणार नसून त्यांच्यापैकी फक्त एकच खरे बोलतो. एक पूर्ण खोटे बोलतो व एक हुशारी करतो म्हणजे तो उतर देतो ते खरे होऊ शकते किंवा खोटे होऊ शकते,” पुजारी म्हणाला.

“त्यांच्यापैकी सत्यवादी कोण आहे हे तुम्हाला कळले नाही का?” राजाने विचारले.

“तेच कळणं कठीण झालं आहे, महाराज, निरनिराळे लोक देवाला प्रश्न विचारण्याला जालात. मी काही तेथे नसतो. परत आल्यावर कोणत्या देवाला कोणता प्रश्न विचारला व त्याने काय उत्तर दिले हे नाही सांगत. म्हणून कोणता देव खरा व कोणता खोटा, हे ठरविणं कठीण आहे.” पुजारी म्हणाला.

ते ऐकून व विचार करून राजाने एक उपाय योजला आणि “तिवां देवामध्ये

कोण सत्यवादी आहे, कोण असत्यवादी आणि कोण युक्तिवादी हे जो कोणीबरोबर शोध, फाळून सांगेल त्याला एक जहागीर इनाम मिळेल.” असे त्याने जाहीर केले. राजधानीतून कित्येक लोकांनी येऊन प्रयत्न करून घडिला. पण कोणत्या शोध लागला नाही. शेवटी एक शेतकरी येऊन राजाला म्हणाला “मी सांगवो महाराज, खरा देव कोण व खोटा कोण ते.”

पुजारी व शेतकरी दोघे देवळात गेले. शेतकऱ्याने पहिल्या देवाला विचारले— “जापल्या शेजारी जो देव आहे तो कोण?”

“सत्यवादी देव!” तो म्हणाला. नंतर शेतकऱ्याने दुसऱ्या देवाला विचारले “तु कसा देव आहेस?”

दुसरा देव म्हणाला “मी युक्तिवादी आहे.” शेतकऱ्याने तिसऱ्या देवाला विचारले— “हुड्या शेजारी जो देव आहे तो कोण?”

“असत्यवादी आहे,” तिसरा देव म्हणाला. शेतकरी बाहेर आल्यावर पुजऱ्याला म्हणाला— “वळा मी सर्रासो, कोण सत्यवादी किंवा असत्यवादी की युक्तिवादी ते.”

चांदोबा

पुजऱ्याला ते काही कळले नाही. तो शेतकऱ्याबरोबर राजाकडे गेला. शेतकरी राजाला म्हणाला— “महाराज, पहिला देव युक्तिवादी आहे. दुसरा असत्यवादी आहे व तिसरा सत्यवादी आहे.” असे सांगून त्याने जो प्रश्न त्यांना विचारले होते ते सांगून स्थानी जी उत्तरे दिली होती ती तेथील सांगितली.

“एव मला नाही उलगडा झाला त्या उत्तरावरून.” राजा म्हणाला.

तेव्हा शेतकरी म्हणाला— “नरा लक्ष पूर्वक विचार करून पहा. पहिल्या देवाने बुसण्याला सत्यवादी म्हटलं, पहिला प्रश्न बादी तरी असणार नाही तर असत्यवादी किंवा युक्तिवादी. तो स्वतः सत्यवादी असेल तर दुसऱ्याला सत्यवादी म्हणणं खरे नाही. दुसरा देखील सत्यवादी नाही. कारण तो

सत्यवादी असेल तर स्वतःला युक्तिवादी म्हणणे खोटे होईल. म्हणजे तो असत्यवादीच असला पाहिजे. जो खरोखरीच युक्तिवादी आहे तर तो असे खरे कवी सांगणारच नाही की मी युक्तिवादी आहे. युक्तिवादी कदाचित खरे सांगू शकेल असे म्हणता येईल. पण तिसरा देव सत्यवादी ठरलाच आहे त्याच्या म्हणण्या प्रमाणे मगला देव असत्यवादी आहे हे कळते. म्हणून मगला असत्यवादीच असला पाहिजे. म्हणजे पहिला असत्यवादी नव्हता हे सिद्ध होते. तो युक्तिवादी होता म्हणूनच तर त्याने बाजूच्या देवाला सत्यवादी म्हणून त्याला खूब करण्याचा प्रयत्न केला.”

राजा शेतकऱ्याची युक्ति व तर्क ऐकून खूब झाला व त्याने त्याला जाहीर केल्या-प्रमाणे एक जहागीर बक्षिस दिली.

स्तोत्र कोणाचे म्हणावे?

कुरुदेशांत एकदा कार मोठा दुष्पत्तळ पडला. पोटाचा पंथी बांधून लोक काम करित. पण शेवटी देश सोडून लोकांचा जावे लागले.

अशा लोकांमध्ये चाक्रायण बोत्रातला उषस्ती नावाचा एक ज्ञानी पुरुष पण होता. तो वेदांचा मर्याद विद्वान होता तो आपली बायको आठकी हिच्या बरोबर येऊन स्वतःचे गाव सोडून पुष्कळ दूरच्या एका गावी आला.

त्याला एक माहूत शिकवलेले कुळीथ खात असलेला दिसला. उपाशी उषस्ती जवळ जाऊन म्हणाला—“काय रे बुवा, ‘मला देखील थोडे कुळीथ देतोस का?’”

“हे उष्टे आहेत व दुसरे कुळीथ माझ्याकडे नाहीत.” माहूत म्हणाला.

“उष्टे आहेत तर हरकत नाही. तेच मला दे.” उषस्ती म्हणाला, माहूताने थोडे कुळीथ काढून दिले त्यापैकी थोडे उषस्तीने खावे आणि काही उभरण्यास बांधून ठेवले.

माहूत त्याला आपल्या तोंड्यातले पाणी प्यायला देऊ लागला. पण उषस्तीने ते पाणी घेतले नाही व म्हणाला “हे पाणी उष्टे आहे. मला नको.”

“उष्टे कुळीथ तू खावलेस ते?” माहूताने, नकित होऊन उषस्तीला विचारले.

“मी हे कुळीथ खाल्ले नसते तर मला उपाशी मरवे लागले असते. सायना कोठे मिळत नाही आणि मत्स्येक जागी पाणी मिळते आहे.” असे सांगून उषस्ती निघून गेला.

त्याने हे कुळीथ आपल्या बायकोला खावला नैज्जन दिले. तिच्या त्यावेळी मूक नव्हती. म्हणून तिने ते तसेच ठेवून दिले.

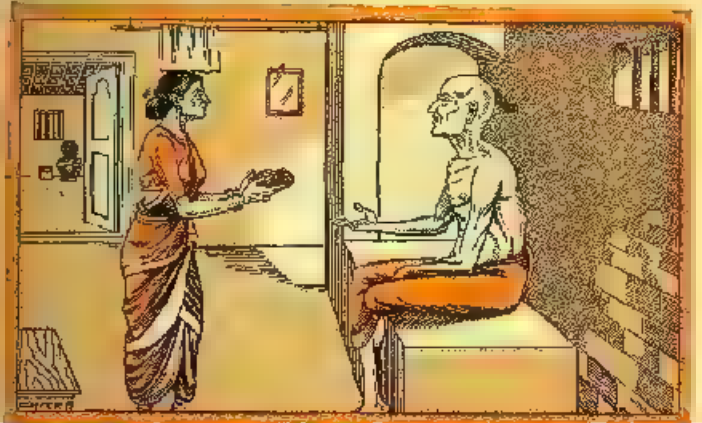
उषस्तीने दुसऱ्या दिवशी बायकोला विचारले “आहे का काही खायला? काही पोटात पडलं, तर काही तरी काम करायला बोला उठसंघ घाटेक. दोघारी एका गांवी रावा बळ करीत अशक्याचे करवते.”

“काळ तुम्ही कुळीथ जिले होते ना, ते मी तसेच ठेवून दिले आहेत. ते खाऊन घ्या आणि यज्ञ करायला जा.” आठकी नवण्याला म्हणाली.

उषस्ती ते उष्टे कुळीथ, आता तर ते शिळे पण झाले होते, खाऊन यज्ञ करायला निघाला. यज्ञशालेत प्रवेश करून तो एका जागी बसला. भामवैद पाठ झाल्यानंतर प्रस्तोता, उद्गाता, प्रतिहर्ता स्तोत्र पाठ सुरू करणार होते.

उषस्ती प्रस्तोताला म्हणाला “तू पण देवार्थ स्तोत्र याता म्हणणार आहेस त्या देवाविषयी ज्ञानाने स्तोत्र म्हटलेस तर तुझ्या डोक्याची छकले होऊन जातील.”

तेच हो उद्गाता व प्रतिहर्ता यांना पण म्हणाला. तिघांना काय करावे, हे सुचेल. तिघे परस्परांची तोंडे पाहू लागले.

कुण्डलकलह

एकदा कुण्डल्याने वडील वसुदेवाच्या घरी नाही प्रत्येक घराने सर्वदा मुल, शानी व भवता थोडा एक गाः युवली मुक्ता नांदेल असे काही तरी कर त्याच्या अनुयायांना गहव्यामाटी हातका कुण्डल्याला नगरीचा तिमागें भाव्य परंतु त्यांना "टीक" शोबलेले म्हणाली व बाकी प्रत्येक त्या यत्नसोयी मात्र होऊ आप तिथीचा मंदन तिने कुण्डल्याने दर्शविलेली अकल्या नाहीत म्हणून त्याने पंखनिधीचे हातका त्यांना कळविली लगेच नवनिधी स्मरण केले लगेच ती पगट झाली व हातकेच घेऊन राहू लागल्या आणि हातकेंत म्हणानी "प्रभो" मोठे स्मरण कक्षासाठी सर्वैव वैभवच वैभव विसू लायले जायण केले आहे" आज्ञा करावी, लगेच अशाच प्रकारे कुण्डल्याने एकदा बापूच निवे पालन होईल" स्मरण केले बापू प्रकट होऊन कुण्डल्यामधोः "हे विधिदेवी : दक्षिण हा एकदा हात जोडून म्हा सहला म्हासारला असतो. माझ्या अनुयायांत कुण्डल्याला म्हणाला "बापूदेवा ! तुम्ही काणीही दीन दक्षिण असलेला बाका पळवून बसू लागली कोबाच्या ही जंगल बाही.

नंतर प्रमोदाने उपस्तीला विचारले-
 "कोण असा देव आहे त्या देवाचे स्तोत्र मी म्हणू ? कारण तुम्ही म्हणालात की समजल्या शिवाय मी स्तोत्र म्हटल तर माझ लोक फुटेल."
 "तुम्हा ह्या देव प्राण आहे, सर्व प्राणी या प्राणापासूनच जन्माला येतात, आणि या प्राणालाच शेवटी लीन होऊन जातात." उपस्ती म्हणाला.
 नंतर उद्गाताने उपस्तीला विचारले-
 "मी कोणत्या देवाचे स्तोत्र गावे, म्हणतां?"
 "सूर्य ! त्या सूर्याच्या कृपेनेच सर्व प्राणी जन्माला येतात." उपस्ती म्हणाला.
 प्रतिहृत्ताने पण पहिल्या दोघांनी विचारला तसाच प्रश्न केला
 "तुम्ही अन्न देवतेचे स्तोत्र म्हणावे. सर्व प्राणी अन्नदेवतेच्या कृपेनेच या जगात जगतात." उपस्ती म्हणाला.

गजा हातका वेळ ते खर्च संभाषण शान्तपणे ऐकत होता. जवळ येऊन आवरपूर्वक उपस्तीला नमस्कार करून त्याने विचारले-
 "कोण आपण ? जरा आम्हाला पण ते कळव्याचे भाव्य द्याव."
 "मी वाक्राक्ष गोजी आहे. माझे नाव उपस्ती." उपस्ती म्हणाला.
 "आपल्या विषयी मला माहिती नव्हती. म्हणून मी इतर ब्राह्मणांना या यज्ञासाठी पाचारण केले होते. आता आपणच हा यज्ञ आरंभ व पूर्ण करण्याची कृपा करावी." राजा म्हणाला व त्याने उपस्तीलाच यज्ञ आरंभ करण्यास विनंती केली. यज्ञ संपल्यानंतर राजाने उपस्तीला सुद्धा चवविर्का करीत दक्षिणा देऊन त्यांचा सर्वप्रकारे सत्कार केला

अशा सधेने कृष्णाने सर्व लोकांतून उत्तमोत्तम धर्तुंचा संघर्ष करून द्वारकेचे वैभव वाढविले. नंतर त्याने स्वतः सर्व पोर्षीचा विचार करून मुख्यमुख्य कामे करण्यासाठी योग्य व्यक्तींच्या नेमणुका केल्या. उग्रसेन हा राजा होता. काश्यप नावाचा एक ब्राह्मण यादवांचा पुरोहित होता. विक्रम धर्त्री होता. राज्यस्वस्थीचे दहा विभाग पाहून कृष्णाने हुशार यादवांना त्या त्या विभागाचे काम पाहण्यास नेमले. दारुक हा कृष्णाचा सारथी होता. अखेर पवित्र द्रोणाचार्यमार्गणेच खर असून सायबकी द्वारकेचा सेनापती होता.

अशा प्रकारे पणेश्वर सुसतोषीची उत्तम व्यवस्था करून दिल्यावर द्वारकेचे वैभव वाढले. ती सुलोकताला स्वर्ग म्हणून गणली जाऊ लागली. रैपसडा ऐवजी नाशची एक सुंदर मुलगी होती. तिच्याशी बळ रामाचे छंद झाले. त्यानंतर कृष्णाने रुक्मिणीशी स्वयंवर झाले. त्याची कथा अशी

चिन्मय रवेंताच्या दक्षिणेला विदर्भ नांवाचा देश आहे. त्याची राजधानी कुंक्षि ही नगरी होती. त्यावेळी श्रीमंक हा विदर्भ देशाचा

राजा होता. त्याला रुक्मी नावाचा एक पंगडकी मुलगा होता. त्याला छंद होता. नेहने काही भक्त व परशुरामाकडून ब्रह्मचरि झाले होते. त्याचे कृष्णाशी पटन नव्हते. रुक्मीला रुक्मिणी नावाची एक रूपवती आणि गुणवती बहीण होती. तिच्या सोदयांची प्रसिद्धी त्रिलोकांत होती. तिच्या शोरपणाविषयी तीन मोठ्ठी प्रसिद्ध आठन सवाईत प्रथम म्हणजे कृष्णावर तिचे प्रेम बघले होते. स्वतः कामदेव तिच्या पोटी जन्मला होता. ऋषी व मुनी मिळून देवा समागे प्रथम प्रार्थना करून

रुक्मिणीच्या सोदयाचे व मुलाचे कर्ण विषमडळीच्या नाडी कृष्णाकडे कळले होते. त्याच प्रमाणे कृष्णाच्या सोदयाचे व सोदयांचे कर्ण रुक्मिणीला तिच्या भैत्रिणीकडून कळले होते. अर्थातच दोघांचे परस्परगर्व प्रेम बघले परंतु परस्पराने खेदने दोघांना हक्क झाले नाही आणि त्यांना त्याचे विरह दुःख पार काढू शकले.

आपण ज्या मुलीची लग्न करण्याचा विचार करीत आहो त्याला विप्र अणण्याची छानी त्रिलोकांत काण करील, असे कृष्णाला वाटे आणि रुक्मिणी कृष्णाच्या नांवाच्या

मनांतल्या मनांत जय करीत होती. त्याला सोडून दुसरा काही विषय तिच्या मनात येतच नसे.

पण रुक्मीला कृष्ण मुर्जाच आवडला नाही. गवळ्याच्या मुलाला, गुराच्या अंगाने काम केले त्याच्याशी आपल्या बहिणीचा विवाह ते त्याला कसे पटणार

अध्वरगी उग्रसेनाने मगध देशांतून असा निरोप पाठविला की रुक्मिणीचा विवाह क्षिप्रुपालाशी करून घ्या. बरासंचाची हच्छा म्हणजे आज्ञाच होती. क्षिप्रुपाल हा जरायवाचा तृपक मुलगा होता. त्याच्या

नवाचे नाव ठरवण्याचे होते त्याची आई माफज कृष्णाची आने, वसुदेवाची बहीण अनन्ध. नमपोष व जरासंध हे नावाने परम्परांचे आई होते. म्हणून इमजोपाने आपला स्वीत मोठा मुलगा जिशुपाल याला जरासंधाच्या उपाक दिला होता. जिशुपालाला पुनिषु असेच एक नाव होते.

जगसंधाचा निरोप कळल्यावर भीष्मक जिशुपालाची हस्तिनाची विवाह करून देण्यासाठी तयारी करू लागला. परंतु त्याला मनपायून तो संमंभ वसंत नव्हता म्हणून आपला जावई सहाय असे त्याला

वाटून होते परंतु भक्ती व कृष्ण यांचे परस्परगोष्टी पदेन नाही, हे त्याला माहीत होते. हस्तिनाची लव जिशुपालाच्या व्होचे प्रमा समाने वृद्ध धरुला होता. मुलाचा या गोष्टीवर वादण करण त्याला परम नव्हते म्हणून तो जगसंधाच्या इच्छेप्रमाणे लग्नाला तयार झाला.

जगाचा धुनून ठरल्यावर जरासंधाने आपल्या मनेही व नातेवाईक मंडळीस निमंत्रण पाठविली. अंग, वन, कलिंग पौंड पाण्ड, कथ, कल्य इत्यादि देशांचे राजे त्यास हजर राहण्यासाठी निघाले, शिशुपालाबरोबर त्याचा मित्र कल्यचा राजकुमार यौवक वासुदेव, कलकल्याचा मुलगा वीरवर्धन वृंतवकचा मुलगा सुवक इत्यादि अनेक राजकुमार आले होते. या सर्वांसह जरासंध कुंडिन नगर येथे आला.

भक्ती अनेक रथ, हत्ती, घोडे वगैरे घेऊन जरासंधाच्या स्वागतासाठी तयार गेला. बऱ्याचका उतरण्याची त्याने उत्सव नयांगी ठेवली होती.

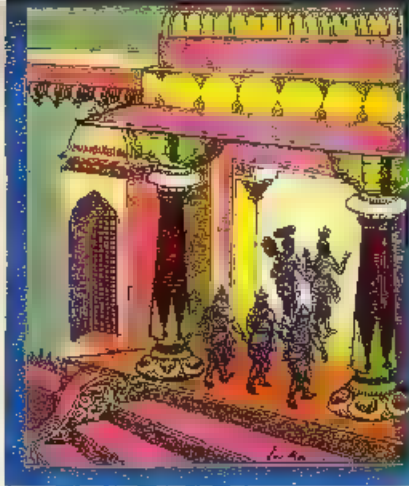
शुद्ध दुसऱ्या दिवशीच होता. सर्व राजे रजवाड्यांनी आपापल्या सैन्याला स्वयं सजवले होते. शिशुपाल नवरदवाचा

पोशाख करून आपल्या मित्र मंडळाबरोबर रडून उभार होऊन बसला होता.

निकडे झारकेला नारदाने ही बातमी कृष्णाचा जाऊन कळविली होती. त्याचा तो मोठा देह, सोनेरी रंगाचे केश, अयावर हरिणाजित, डोक्यावर मयूरपेगवाने छत्र, वायूच्या ऋतुबरोबर वेपार मोठ बागेचा आवार अशा वेशान येणाऱ्या नारदाला पाहून सर्व द्वाक्यावासी चकित होऊन पहात होते.

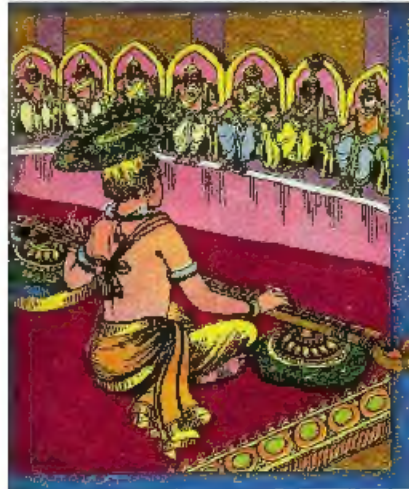
नारद हेत जमल्याची बाती कळल्या बरोबर उग्रमेन, वसुदेव, कृष्ण, बलराम अदिक बाल्य प्रमुख त्याच्या स्वागतसाठी समोर येऊ आले. त्याला शिरापूर्वक बोलावून सुधर्मे राज्यसंभत घेऊन आले. त्याला सुवर्णसनाढ्य बसविल्या संगून त्याचा मंत्रप्रकार लोकोर केला.

कृष्णाने सर्वोमा बसायला सांगून नारदाला विचारले "नारदा, त्वं लकुशल आहं ना? त्रिलोकाने रहिवासी प्रसादमाधानाने रहल आहेत ना? तू त्रिकाकात वास करणारा, तुला माहीत नाही असे काय असणार? बरे तर कैप्याचे काही विशेष कारण असेल तर बोल, यावध वंशाच्या हिताची काही बोट समणार बात मला

तरी मज्या नाही आम्ही तं सुड्या आगमानाने घन्य आलो."

कृष्णाच्या हा मोठ बोलण्याने नारद लूच झाला व म्हणाला "अरे कृष्णा, तू मला हे सर्व विचारतो आहेस. नुसते तुझे स्मरण कैप्याने प्राणिमानाने दित होते तुझी कृपा अस्मत्कार कोणाला कशाची काळजी करण्याचे कारण नाही. असे असून ही तू मला हे विचारतो आहेम ही गोष्टच मला घन्यता वाटण्यास पुरे आहे." असे सांगून नारदाने मूर् लावला व वीणावादन सुरू करून सुरात हरिमन्त्रन केले, मीन

अवतारगथासुन रामानुजारपथनेची कथा सांगितली. नंतर कुणाच्या बालकाला, कालियामर्देन इत्यादी पराक्रम, गौर्वाज धारण या सर्वांसंबंधाने एकेक गीत म्हणून कुणाचा स्तुति केली. नारदाचे ते गायन प्रत्येक जण तन्मय होऊन ऐकत होता. कारण कुण हा त्यांचा आधीय, मातेवाईक किंवा ग्येळाडी होता. नारदाने गायन संपल्यावर वीणा एका बाजूला उचलून ठेवली तेव्हा सर्व, तो काय म्हणतो हे ऐकण्यासाठी उत्सुकतेने त्याच्याकडे पाहू लागले.

Fullscreen

177

कुणाने नारदाकडे भिन्न करून एकदा पाहिले व म्हणाला-“नारदा! तू यात्री स्तुति गाऊन शास्त्रविरुद्ध. माझ्या मुणाने इतके वर्णन केलेच. वण हे सर्व न फुकटात केले असतील असे नाही वाटत मला. तुला काही लग्न देतु स्थान होता. मग मांगून टाक.”

“कुणा, तू अंतर्धाना आहेस. तुला माहीत नाही असे काही खाते का? आता, तू विचारतो आहेस म्हणून सांगतो. दक्षिणेकडे समुद्रकाठी गोकर्ण नावाचे एक तीर्थक्षेत्र आहे. तेथे शंकराचे एक ज्योतिर्लिंग आहे. त्याच जमिनीवर वीणावादन करून व गायन करत ही कुबेराच्या दर्शनास जात होतो. वाटेत कुंडिनपुराचा राजा श्रीलक्ष्म बाळा भेटतो. त्याने सर्वप्रकारे माझा सत्कार केला. परंतु तेथे नरासंध आदिक कितीय राजे व ब्रह्मवर्ती बसले होते. श्रीलक्ष्मला ती ते सर्व कन्यामांडी जमले आहेत हे विचारले. तेव्हा तो म्हणाला की त्याची मुलगी रुक्मिणी हिचा विवाह चेदी देशाचा राजा शिशुपाल याच्याशी करण्याचे ठरवून मुहूर्तपण मंडी करण्यात आला आहे. त्या सत्तासाठी सर्व

बांदोबा

64

176

Fullscreen

127

66

176

जमले आहेत. उष्ण मकालचा झुहर्त भरला आहे. मी ही बायमी तुला फलविष्वासादी येथवर आलो आहे" नारद म्हणाला.

नारद पुढे म्हणाला-“रुक्मिणीवर तुमसे प्रेम आहे व मीष्टकाने तुझ्या शत्रूची तिचे लग्न करण्यासाठी झुहर्त भरला आहे. तुमसे प्रेम निश्चावर व तिचे तुझ्यावर आहे ही गोष्ट जगजाहीर आहे. शत्रुपालाची तिचे लग्न झाले तर त्या पैसा जास्त अपमाना झाले गोष्ट काय असणार? म्हणून तू उमसेन महाराजांना बरोबर घेऊन आणि सान्त्वकी बगैरे इतर शूर व पराक्रमी साथी-दारांना मसैन्य घेऊन कुंदिनपुरी जा. तेथे जयदेवच्या राजाची सोड सोडून त्याचा बेत पार पडू देऊ नकोस. तुझ्या हाती सुवर्णनक्षक असेपर्यंत तुला कोणती गोष्ट असक्य आहे? आपली एक गोष्ट सांगून ठेवतो.

मी आकाशमार्गे धुसपणे ज्ञात असता मी एका उषानांत आपल्या मैत्रिणीबरोबर वगून रुक्मिणी रडत असेलेली पाहिली. अशा प्रसंगी तुझ्याशिवाय मी कोणाचा वाचा करणार? मी विरह दुःखाने व इच्छे विरह तुझ्या शत्रूची तिचे लग्न होत आहे, या मनःतापाने रडत बसली आहे. तिचे आणगे दिणे सोडून दिले आहे. स्मृतीचा हात धरूनच तिला उठवा घरात येते. तिला पाहून दगडांला सुद्धा पांढर फुटेल. हे सर्व कष्ट ती केवळ तुझ्या वर्णनासाठी व तुझ्याशी तिचे लग्न होत नाही याबद्दल दुःखासुद्धे सहन करित आहे. मूत्र वावविलेस तर ती वाचेरु. आता तू आपले कर्तव्य समजून जे बोध ते कर, बरे तर मी येतो.” असे रुद्रान नारद म्हणणाऱ्या निरोप घेऊन निघाला.

अरण्यपुराण

[१९]

माकडे मौवलीला पडक्या गावात घेऊन टेकडीवर जो राजवाडा होता त्याच्यावर बाऊन निश्चित झाली. मौवलीचे छप्पर नव्हते. अंगणांत जे संगमरमरी मित्र त्याच्या भवतीला भावतीक ही दगड बसले होते ते फुडून मधून रावत व करपना वेत्तीक कधी त्यांच्या मनाला इतर क्हात क्हात साठे जगवली होती. शिचली नाही.

मौवलीने कधी मोठ्या वस्तीचे गाव पाहिले नव्हते. ते पडके गाव म्हणजे एक जुने नगरच होते.

फार पूर्वी एका राजाने ते नगर माकडांना ते आपले गांव वाटत होते. एका डोंगरावर बसविले होते. नगराच्या हाराकडे जाण्याच्या वाटेची चिन्हें हीन लेखीत. परंतु ही घरे कां बांधली अद्याप स्पष्ट दिसत होती. दारे सोडून गेली होती व त्यांचा उपयोग कसा करा-वयाचा हे त्यांना माहीत नव्हते. ती दुरूजांच्या सिडक्यांतून रानटी केळी खाळी लांबत होत्या.

टेकडीवर जो राजवाडा होता त्याच्यावर छप्पर नव्हते. अंगणांत जे संगमरमरी दगड बसले होते ते फुडून मधून रावत व उघड्या भिंती असलेली अनेक घरे होती. ती घरे मधमाक्षीच्या काळ्या पोळ्यासारखी दिसत होती. चौरस्यावर एक जुनी तुटलेली मूर्ती की पुतळा होता.

माकडांना ते आपले गांव वाटत होते. त्यामुळे ती इतर जनावरांना आपल्याहून हीन लेखीत. परंतु ही घरे कां बांधली गेली होती व त्यांचा उपयोग कसा करा-वयाचा हे त्यांना माहीत नव्हते. ती राजाच्या दरबारात उड्या मारीत आणि धांगड धिया करीत. कधी येऊन पाणसा-

शेवटचे मल्ल

सारसी मसत. आपसात ती भांडत, पर-
स्परांवर घुल उडवीत पुन्हा राजाच्या बागेत
शिरत व तेवेल्या फळां फुलांचा नास
करीत. त्यातच त्यांना गंमत वाटे. ते
राजवाल्याचा काना झोपरा हिंडून घेत,
पण ते कोठे जाऊन आले हे शोधून
वेळीत विसरून जात.

“आपण माणसांसारखे राहातो नाही
का?” ती आपसात बोलत. ती खड्या-
तल्या माण्यात डुंबत. माकडांना जितकी
बुद्धि आहे व बळ आहे तितके इतर
माण्यात नाही. ती परस्परांशी नित्य हेच

बोलत. त्या मबरात काही दिवस राहल्यावर
गंमत वाटेनाशी झाले म्हणजे पुन्हा रानात
जाऊन रहात.

मौबली स्वतः रानात इतके दिवस
राहिलेला. पण त्याला त्या माकडचेष्टा
आवडल्या नाहीत. संव्याकाळी माकडे
त्याला घेऊन त्या पडक्या नगरात घेऊन
आली. इतके दिवस ती त्याला ओढून उचकत
घेऊन आली होती. पण त्यांनी त्याला
कधी स्वस्वपणे बसू की ओपू दिले नाही.
त्या दिवशी पण त्यांनी त्याला मजोमज
बसविले आणि त्याच्या चारी बाजूला उभी
राहून तापू व उब्या मारू लागली. एका
माकडाचे एक कांबळचक भाषणपण दिले.
ते म्हणाले—“माकडांनी मौबलीला पळवून
तेथे आणले ही गोष्ट इतिहासात सुवर्णा-
क्षरांनी लिहिली जाईल. मौबली त्यांना
वेली व वेळूच्या चढाया विणायला शिकविल
व त्यांची छपरे करून आपल्याला पावसा-
मासून स्वतःचे रक्षण करता येईल.”

मौबलीने काही वेळी आणून त्यांना
विणायला शिकविले. माकडेपण त्याची
नकळ करून थोडे थोडे विणण्याचे काम शिकू
लागली. परंतु लवकरच त्यांना त्या कामाचा

कंटाळा येऊ लागला. ती परस्परांच्या होऊन गेली. उरलेली फळे आणणे
शेपट्या ओढीत आणि धावत पळत आणि कोणाला आवडले नाही.
सिवळत.

मौबलीला उपास मारीमुळे राग येऊ
मला भूक लागली आहे. येवढ्या लागला होता. तो शिकारीच्या शोधार्थ
राना वनाची मळा ओळख नाही. मला ओरडत त्या पडक्या नगरात हिंडू लागला.
खायला तरी आणत घा, नाही तर शिकार पण त्याच्या आवाजास कोणाचेच उत्तर
करायला परवानगी द्या.” मौबली माकडांना भिळत म्हणते.

म्हणाला.

“इतकी नित्यवोगी जागा आपली
त्याला खाण्यासाठी फळमुळे गोळा कोठे नसणार. माकडांच्या विषयी असले
करून आणायला वीस पंचवीस माकडे जे म्हणाले होते ते सरेच ठरले. यांना
निघाली. परंतु त्यांचे आपसात भांडण चाल नाही रीत नाही. काही नियम नाही.
झाले आणि वाटेतच ती फळे पडून नास शिकार यांना करता येत नाही. यांचा

“७३. नागपुर”

कोणी नाक नाही. फुकटच्या फुकारेच्या मात्र मारतात आणि चोरी करून पोट-भरतात. मी येथे असा उपाशी मेलेो किंवा त्यांनी मला ठार केले तर त्याला जबाबदार मीच आहे, काय बाटेल ते करून येथून निसडून पुन्हा जंगलांत जाता आरंभ तर वरं होणार आहे.” मौवलीच्या मनांत हे विचार घळत होते.

तो नगराच्या तटापर्यंत जेमतेम पोचला असेल, माकडे त्याला पुन्हा परत ओढून घेऊन आली. “तुला स्वतःचे हित कळत नाही.” बूढ माकडे त्याला म्हणाली. मौवलीने कात ओठ दावून मनातला राग मनातच दावून टाकला.

राजवाड्यात एक संगमरमरी दगडाचा एक मंडप होता. शंभर वर्षांपूर्वी अतःपुरा-तःच्या लिखां प्रका गुप्तद्वाराने येऊन तेथे

चावण्यात विहार करीत असत. मंडपाच्या चारीबाजूला संगमरमराच्या शिळा बस-वलेल्या होत्या. त्यांच्या फटीतून चांदणे जात येत असे. आता ते छप्पर अर्धे फुटून गेले होते व गुप्तद्वाराचे तोंड बंद होत आले होते. माकडे मौवलीला घळत तेथे येऊन आली व मोठमोठ्याने ओरडू लागली—

“आम्ही बूढ, शाहणी व भराकमी माकडे आहो. आमच्या मधून तू पळून जातोस ? आमच्या विषयी तानांतल्या इतर प्राण्यांना कांही समजावून सांग.”

मौवलीला वाद लागले—“शांता वेड लागलेला कोव्हा चावला असावा. म्हणून ती तुझा वेळ्यासारखी परळत होती. तो पक्षा चंद्रावर लहानसा दगाचा तुकडा येत आहे. मोठा दग असता तर मी पळूनच गेलो असतो.” [पुढील गोष्ट पुढील अंकी]

उत्तर अमेरिकेच्या एरिझोना राज्यात हे, सनापूर्वी तीन शतके आधी होडेकाम नांवाच्या एका जातीचा खोप साजरा, गिळा नदीच्या काठी “नागपुर” नावाच्या वस्तीत १२०० वर्षे ते रहत होते. इस्तर सुर्पातल्या आडुपांचा ते वापर करीत. त्यांनी खेतकीसाठी काळवे स्तेवळे. त्यांची खेतीत काही अश्वफळे उपलब्ध होती आहेत.

